

Prototypa!

Bygga platser
tillsammans

Den här boken ges ut i samband med Göteborgs 400-årsjubileum. Boken har kommit till i ett samarbete mellan Prototyp Göteborg, Göteborgs Stad och SLU Tankesmedjan Movium. Prototyp Göteborg arrangerar utställningar och program som lyfter olika initiativ för en hållbar stadsutveckling med särskilt fokus på prototypens, det platsspecifika, samskapandets och det humanistiska perspektivets roll i den pågående transformationen av staden. Boken hör ihop med utställningen *Show me don't tell me* som visas i Frihamnen under sommaren 2023.

4
2023
0 GÖTEBORG
1621-2023

Göteborgs
Stad

Den här boken är utgiven i SLU Tankesmedjan Moviums bokserie Stad & Land med nummer 194.

Prototypa!

Bygga platser tillsammans

red. Caroline Dahl & Titti Olsson

Göteborgs
Stad

TANKESMEDJAN
MOVIUM

ILLUSTRATION OMSLAG: Rocío Soto

Stad & Land nr 194
ISBN: 978-91-8046-837-4

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Caroline Dahl
Malin Finlöf
Cecilia Helsing
Titti Olsson

En hållbar framtid

Den här boken ges ut i samband med Göteborgs 400-årsjubileum, som infaller en bit in i det som FN kallar *The Decade of Action*. Världens befolkning står inför sin kanske hittills största utmaning: att inom en kort tidsperiod klara av att ställa om till ett hållbart sätt att leva, som inte går utanför jordens planetära gränser. Processen har väckt många frågor om vad ett hållbart samhälle är och hur vi vill att framtidens städer ska se ut och fungera. Det är inte bara ekologisk och ekonomisk hållbarhet som ska uppnås. För att samhället verkligen ska bli motståndskraftigt krävs även att det är socialt hållbart och att alla känner sig delaktiga och vill bidra. Att arbeta medskapande, i mindre skala, och göra stadsutvecklingsprocesser mer tillgängliga för fler är angelägna steg i den processen.

Här samlar vi tankar och erfarenheter från ett antal projekt där utgångspunkten varit att arbeta utforskande och samskapande för att utveckla offentliga platser genom tillfälliga byggnationer, interventioner och på-plats-förvaltning. Vi har också bjudit in forskare, konstnärer, arkitekter och andra "tillsammansbyggare" som utvecklat kunskap och vunnit erfarenheter kring experimenterande i stadsutvecklingsprocesser.

Vi kallar exemplen som tas upp i boken för prototyper, men lämnar avsiktligt stort tolkningsutrymme – både till författarna och läsarna – för vad en prototyp är. Ordet prototyp har länge använts inom produktindustrin för att utveckla och testa nya produkter innan de börjar masstillverkas. I stadsutvecklingsprojekt får prototyper oftast en annan roll. Här kan de till exempel användas för att utforska användningen av en plats, testa en ny funktion eller utveckla platsens identitet tillsammans med de människor som använder sig av platsen. Inom EU:s satsning *New European Bauhaus* lyfts prototyper fram som ett tillvägagångssätt för att hitta nya verktyg, lösningar och policyrekommendationer för omställningsarbetet för hållbara städer.

I arbetsmetoden "att prototypa" ingår så mycket mer än bara det byggda. Genom dess dynamiska sammanhang kan prototypen vara antingen något fysiskt – en plats, en installation, en teknisk lösning – eller något strukturellt – ett nätverk, en samarbetsmodell eller en manual för en arbetsmetod. Processen kring prototypens tillkomst och användning är viktig: alla som interagerar, aktiverar, besöker eller bygger prototypen bidrar till resultatet. Medan prototyper tar form byggs även sociala rum.

Vi hoppas att boken ska fungera som inspirationskälla för dem som redan är involverade i stadsutvecklingsprocesser eller önskar bli det!

Göteborg 2 juni 2023

Henrik Kant, *direktör stadsbyggnadsförvaltningen*
Anders Ramsby, *direktör stadsmiljöförvaltningen*
Johan Rehngren, *stadsträdgårdsmästare*
Björn Siesjö, *stadsarkitekt*

Del 01 – Vad är en prototyp?

Våga testa!	06
Planen, protesten & prototypen	14
Att prototypa en prototyp	18
Jämlika rum.....	24
Att lära genom att göra	32
Att läka ett landskap	38
Hur prototyper man?.....	45

Del 02 – Så går det till!

Prototyp som förändringsmotor	52
Bevara det lekfulla!	56
Konsten utvecklar staden	58
Från prototyp till permanent	61
Urban aktivism.....	64

Del 03 – Prototyper i Göteborg

Allmänna bastun.....	68
Allmänna badet	70
Berget.....	72
Näsan i blöt.....	74
IOP	76
Omställningslabbet	78
Flytevi – en marin kolonilott	80
Co-machines.....	82
Fixoteket	84
Hammarscapes	86
The Breeze	88
The Wind Park	90

Vad är en prototyp?

01

Våga testa!

Caroline Dahl & Cecilia Helsing

Vi lever i en osäker och föränderlig tid. Globala utmaningar visar sig på det lokala planet och måste tas om hand. Det kan kännas övermäktigt. Tidigare generationers planerare tog sig an sin tids utmaningar med hjälp av statistiska data och lade fast sina framtidsbilder i en plan. Under flera decennier tycktes också framtiden bli så som den förutsades och planerades. Det krävdes inga prototyper utan man kunde gå direkt till en "masstillverkad" framtid. Kärnfamilj, villa, allmännyttan, dagis och föreningsliv.

Sedan gick det plötsligt inte längre. Prognoserna slog fel, få ville leva i den av experterna uträknade framtiden. Baksidan av den livsstil som planeringen möjliggjort började synas – både för människa och miljö. Allt har naturligtvis inte blivit fel och orsaken att man agerat som man gjort tidigare är relativt rimlig med tanke på de utmaningar som fanns då. Historien lär oss att det tyvärr är lätt att det blir fel när man vill göra rätt.

Caroline Dahl är lektor i landskapsarkitektur vid SLU med inriktning mot urban transformation och hur ett designtänkande med iterativa förändringsprocesser kan stötta omställningen till ett mer hållbart stadsbyggande.

Cecilia Helsing är arkitekt och konstnär och arbetar som projektledare för platsutvecklingsprocesser inom Göteborgs Stad.

Än idag sker planering på många håll på liknande storskaliga och tvärsäkra sätt som under 1900-talets andra hälft, men det blir alltmer ovanligt. Nu håller en planeringskultur av experimenterande och utforskande arbetssätt på att växa fram i Sveriges kommuner. Intresset för att utveckla nya metoder kommer bland annat ur insikten om att det behövs olika sätt att bygga stad eftersom platser skiljer sig åt beroende på historia, sammanhang, utmaningar och kvalitéer. Den stora utmaningen är kanske främst uppfattningen om att experimenterande tar tid och ger osäkra resultat.

De utforskande arbetssätt som håller på att etableras inom Planeringsverige har olika namn, till exempel living labs, testbäddar och innovationshubbar. Fokus ligger ofta på processer och en större samverkan mellan aktörer som får nya roller i stadsutvecklingsprocessen. Idéer testas innan man bestämt hur ett område ska utvecklas – man tänker sig att testerna föregår den "riktiga" förändringen. Här finns en möjligen ännu större utmaning som handlar om att testerna inte tillmäts den betydelse de kanske borde ha eftersom de äger rum före det formella genomförandet. Därmed får de heller inte alltid genomslag i den formella planeringen – planinstrumenten har inte heller hängt med i förändringen utan vilar fortfarande på förlegade modernistiska synsätt, linjära processer och uppifrånperspektiv. Utmaningarna till trots växer intresset för att förnya hur man ska utveckla och bygga om städer.

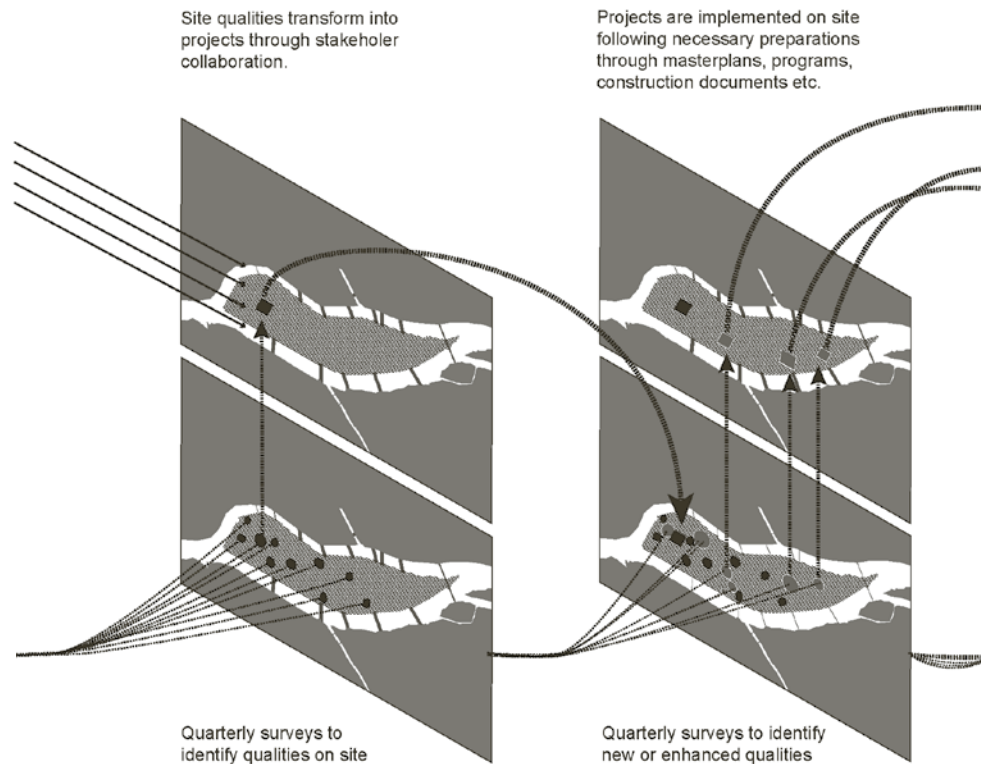

Viljan att experimentera i stadsomvandlingsprojektet Île de Nantes i Nantes i Frankrike omfattade allt från stadsutvecklingsprocessen till lekredskap.

Stadsomvandlingsprocessen i Nantes för projektet Île de Nantes var ett slags prototyp som under en tioårsperiod iscensatte förändringar genom kvartalsvisa inventeringar. Projekt tillsattes, genomfördes och utvärderades kontinuerligt i processen.

PROJECT	<p>STAKEHOLDERS: PUBLIC DEVELOPER, SAMOA PRIVATE INVESTORS ENTREPRENEURS ON SITE THE PUBLIC</p> <p>Qualities found on site are continuously developed into projects through plans, programs etc in collaboration between the designers and the stakeholders.</p>
SURVEY	<p>DESIGNERS: AIN - ATELIER ILE DE NANTES</p> <p>Quarterly surveys by the designers to identify qualities on site such as materials, people and atmospheres.</p>

Prototypen är en väsentlig del i dessa utforskande praktiker. I Göteborg är prototyp och prototypande nära sammankopplat med den strategiska metoden platsutveckling, tidigare kallad platsbyggnad. Den bygger på tre strategier för stadsomvandling, där arbetet med temporära prototyper är en. Den andra strategin handlar om att utgå från platsens befintliga värden och de människor som finns där och den tredje om att arbeta med tidsluckor i planeringen genom att göra sig medveten om tidsrymden mellan här och nu och den framtid som man planerar för. Erfarenheterna från Göteborg pekar på att det är viktigt att arbeta integrerat med alla tre strategierna för att nå ett gott resultat.

I innovationslitteratur nämns prototypen ofta i en tilltänkt kedja av samskapande, utvärdering och uppskalning. När dessa begrepp flyttas till ett stadsutvecklings-sammanhang, som i Göteborg, får de dock en något annan betydelse. Samskapande kan exempelvis handla om att invånarna i en stad skapar en relation till en plats innan den fått sin slutliga utformning. Det ökar förutsättningarna för att människor senare ska vilja ta hand om platsen och bry sig om hur den utvecklas.

Prototyper gör det möjligt att börja smått. Man kan redan tidigt i projekten förverkliga det som utlovats – i stället för att göra stora planer som sedan inte blir av. Genom att prototypa kan man på ett konkret och förståeligt sätt visualisera något som senare skulle kunna utvecklas på platsen i en större skala. Det är något helt annat att se och pröva något i skala 1:1 än att bara se det på ritbordet. Det gör det lättare för människor att delta i samtal om stadsutvecklingsfrågor.

Some interventions demand more time -- others can be implemented immediately.

The site is transformed incrementally project by project that are related to a larger whole through the repeated survey of the whole site

Earlier interventions are revisited and qualities enhanced.

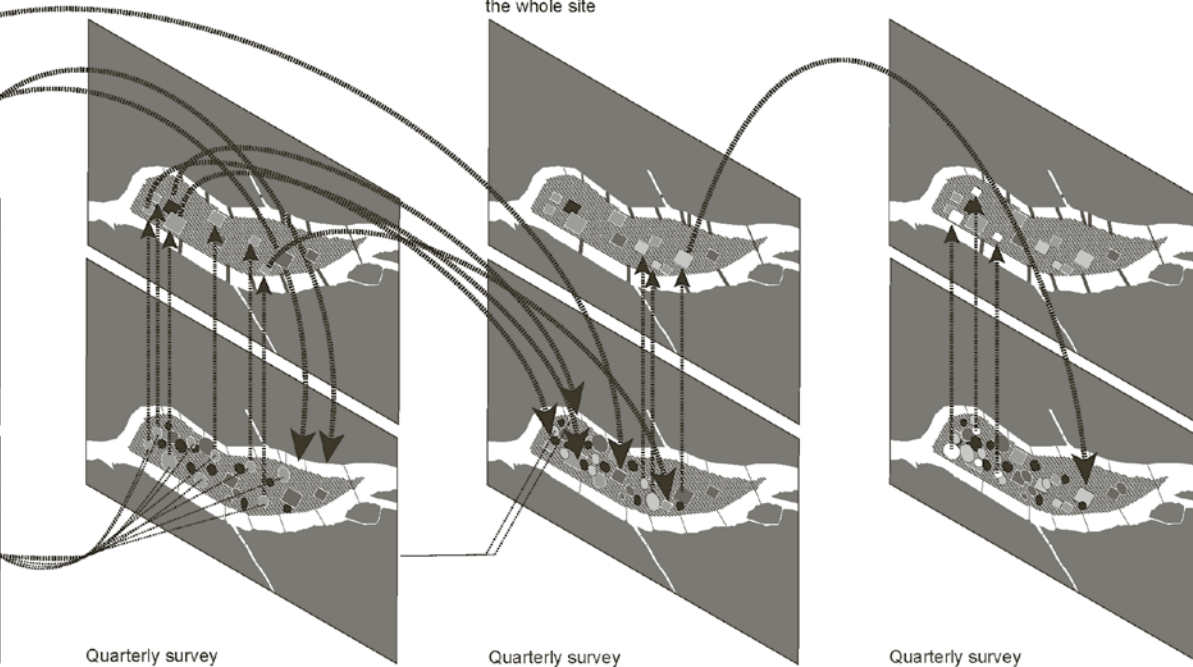

ILLUSTRATION: Caroline Dahl

Att gå från en liten till en större skala är i stadsutvecklingssammanhang ofta något annat än att börja massproducera en idé eller produkt. Det kan till exempel handla om en funktion som först behöver testas i mindre skala för att sedan byggas större på platsen eller någon annanstans. Flyttbara träd är ett bra exempel som inspirerat städer som Hongkong och Helsingborg att placera träd på en tillfällig plats för att senare antingen etablera dem på platsen eller flytta dem till en ny plats där de får skapa tillfällig grönska.

Vissa prototyper skapas i syfte att initiera aktiviteter på platsen och utveckla platsens identitet och särart så att invånarna i staden känner sig intresserade och kommer dit och gör platsen till sin. Sådant prototypande måste få mycket tid och tillräcklig budget för att inte bara bli en symbol för delaktighet: "Här har allmänheten minsann varit med!" Det är också viktigt att prototypandet kommer in tidigt i en förändringsprocess, då finns det fortfarande möjlighet att påverka.

Den kunskap som växer utifrån en stor närvaro och nyfikenhet på platsen kan genom prototypandet leda till oanade lösningar. Prototypen Lilla salt, som gjorde det möjligt att under flera år prova att använda en saltvattenkil i Göta älv för att försörja badanläggningarna i Jubileumsparken i Göteborg med rent vatten, är ett bra exempel på detta. Idén hade knapast fötts om det inte funnits en stor närvaro av människor på platsen som var nyfikna på miljön där. Det är ytterligare ett exempel på vad en uppskalning i stadsmiljö kan handla om, det vill säga att finna bättre lösningar. Även om det inte är huvudsyftet kan prototypande också skapa ekonomiska värden – i och med att platsen blir full av aktiviteter blir den också mer attraktiv för andra utvecklare.

Hur mycket och hur länge kan man hålla på att testa en massa saker i ett stadsomvandlingsprojekt? Blir det inte rörigt och oöverskådligt? Risken finns, men även konventionella stadsbyggnadsprocesser kan emellanåt bli omfattande och bångstyriga, ofta med handlingsförklaring som resultat. En välkänd föregångare kring innovativa stadsutvecklingsprocesser är staden Nantes i västra Frankrike. Här genomfördes år 2000 en arkitekttävling kring omvandlingen av ett äldre hamn- och industriområde på ön Île de Nantes i floden Loire. Det vinnande förslaget bestod inte av en färdig plan utan en process som innebar en dynamisk stadsomvandling. Angreppssättet kom att kallas *Plan Guide* och var en metod för hur man pragmatiskt med utgångspunkt i kvartalsvisa inventeringar steg för steg skulle omvandla området.

Metoden blev mycket framgångsrik och har resulterat i experiment i olika skalor, från kreativa lekinstrument till nyskapande gestaltningar av det publika rummet som också bjuder in till nya sätt att ta en plats i anspråk. Metoden applicerades under en tioårsperiod med höga krav på snabbt agerande från de ansvariga för att bibehålla intresset hos sakägare som inte var vana vid långdragna stadsutvecklingsprocesser.

Dessa snabba och stegvisa förändringar gav möjlighet för kontinuerlig utvärdering och organisatoriskt lärande, men omfattningen av förändringsprojekten tycktes försvåra överblick och projektstyrning. Forskaren Frédérique de Gravelaine beskriver i projektets dokumentationsserie *Chroniques d'Ile* att initiativ efter hand också blev svårare och svårare att sätta på grund av ökad komplexitet i regelverk och protokoll. Även i Frankrike släpar tydligt förändringen av genomförandeinstrumenten efter.

Stadsplaneraren och arkitekten Kevin Lynch betonade redan 1972 att det finns många utmaningar med prototypen, inte minst behovet av att skydda experimentet från missnöje som ofta uppstår när prototypen utmanar gängse organisation och arbetssätt. För att prototypen och prototypandet i stadsutvecklingssammanhang ska nå sin fulla potential krävs det skyndsamt förändrade protokoll och planinstrument för stadsutveckling och -omvandling.

Men hur får prototypen genomslag bortom olika platsbyggnadsprojekt? Kan prototypen ha en verklig påverkan på ett områdes framtida utveckling och gestaltning och vad krävs i så fall?

Mycket tyder på att det är svårt att förstå värdet av prototyper eftersom de ofta är tillfälliga och det temporära väger traditionellt sett inte så tungt i det formella planerings-sammanhanget, eller ens i den kommunala organisationen. Man behöver förstå att olika förändringar har olika tidsdjup, det vill säga kan leva parallellt under olika lång tid. Ett sådant synsätt knyter också an till det faktum att alla miljöer förändras, om än i olika takt. Med ett sådant tanke sätt kan prototypandet som metod tillåtas bli en kontinuerlig del av platsens utveckling. Det bjuder in till att tänka på att planeringen av ett område snarare kan ses som en förvaltning, där beslut fattas allt eftersom platsen eller samhället förändras.

I Amsterdam finns lärdomar inom projektet NDSM som är ett före detta hamnområde längs den norra sidan av floden IJ. Området präglades inledningsvis av stora hangarer, vidsträckta ytor och en ständigt påtaglig kontakt med floden. Idag beskrivs platsen som en kreativ och experimentell plats där såväl stora globala företag som små konstnärskluster och enskilda entreprenörer etablerat sig. Här finns också sådant som bostäder, hotell och kulturinstitutioner.

Träd tillfälligt placerade för att för en tid göra en plats grön i Helsingborg (nedan till vänster) eller att indikera att omvandlingen av ett område har påbörjats, här West Kowloon Cultural District i Hongkong (till vänster respektive till höger nedan).

FOTO: Caroline Dahl

Allmänna bastun och saltvattenpoolen Lilla salt i Jubileumsparken i Göteborg.

FOTO: Simon Haglund

När kommunen började intressera sig för området var flera byggnader ockuperade. Efter att i flera år ha arbetat i relativt konventionella aktörskonstellationer bestämde man sig för att involvera de människor och aktörer som redan fanns på platsen, både legalt och illegalt. Ett av de första stegen var att efterlysa förslag på tillfällig användning av lokalerna. En stiftelse bildades, Kinetisch Noord, som blev ett svar på denna förfrågan och stiftelsen är numera en aktiv aktör för den förvandling och utveckling som sker i området. Initialt var den tillfälliga användningen avsedd att pågå under fem års tid, men blev snart förlängd till tio år. Under den tiden köpte stiftelsen byggnaden (marken arrenderas) och verksamheten permanentades.

Råden från Amsterdam handlar om att både "snabba på" och "sakta ner" förändringsprocesser så att det finns tid att testa och tid att skapa innehåll och organisation. Det är väsentligt att processen får ta tid. Under 1990-talet planerade Amsterdam för omvandling av områden med cirka fem års genomförandetid. Idag talar man om tidsspänn på 10–30 år. Då måste också organisationer och arbetssätt få utvecklas i takt med vunna erfarenheter och att man utvecklar flera förhållningssätt att arbeta utifrån. Tar man erfarenheterna från bland annat Göteborg, Nantes och Amsterdam på allvar kan prototypandet och experimenterandet i svenska kommuner också nå sin fulla potential och bidra till att samhällets omställning sker dynamiskt och i takt med tiden.

Lästips:

Dahl, Caroline, Dahl, Per-Johan & Nilsson, Kristoffer. (2019). *Plan redux: Om tidsdjup i omvandlingen av Frihamnen*. Alnarp: Movium Partnerskap.

Diedrich, Lisa & Dahl, Caroline. (2016). Ile de Nantes 2000-2010: a method for the meantime? *Journal of landscape architecture*, 11 (2), 72–83. <https://doi.org/10.1080/18626033.2016.1188576>

Planen, protesten & prototypen

Erik Berg

På vilken sida om skranket befinner du dig? Är du den som planerar, som tar ut kursen och sätter upp ramarna som du vill att andra ska följa och röra sig inom? Är du den som drabbas av planerna och skiftena, som förtvivlat protesterar för att försöka värna din plats i världen och försöka skydda dig själv och dem du älskar? Eller är du den som otåligt prövar ut alternativ, som söker nya stigar, som bygger världen direkt i handling, den som bygger prototyper?

I relationen mellan planer, protester och prototyper ryms ett av stadsbyggandets stora spänningsfält. Hur ska vi ta oss in i framtiden? På vilka villkor? I vilken takt? Vem och vad ska styra? Hur byter man kurs? Hur långt fram kan man tänka? Vad ska vara prioriterat? Vad ska sopas under mattan?

Erik Berg är arkitekt och projektledare på Egnahemsfabriken samt permakulturdesigner och projektlots med inriktning mot byggemskaper och ekobyar. Han har arbetat med medskapande design och tillsammansbyggande sedan 2005 och är författare till boken *Att bygga mötesplatser* (Inobi, 2017).

I grunden handlar alltihop om samma sak, att ta spjörn mot världen och försöka påverka dess färdriktning, men med helt olika metoder – och från olika horisonter.

Prototypen är släkt med protesten i det att de båda får sin energi ur något som är fel eller otillfredsställande. Men där protesten är en reaktion som fokuserar på att försöka stoppa eller upphäva något, vänder sig prototypen med otålighet mot framtiden, kastar fram en hypotes till ett möjligt svar och ger sig direkt in på att skapa något. Det gör att prototypen i det långa loppet är en mäktigare kraft än protesten – även om båda kan behövas.

Prototypen är även släkt med planen. Båda står vända med blicken åt samma håll, med målet att påverka hur framtiden ska gestalta sig. Men där planen fokuserar på att försöka lägga fast "hur det ska bli", är prototypen mer sysselsatt med att fråga och pröva "hur det skulle kunna vara". Och där planen bygger på ett försök att förutse framtiden säger prototypen: Vi har inte en aning, just därför måste vi pröva oss fram. Det ger prototypen bättre förutsättningar att framgångsrikt möta en föränderlig framtid.

Jag var med och startade kooperativet Egnahemsfabriken 2018. Jag sökte mig ut i det sammanhanget eftersom jag hade tröttnat på att rita, planera och tycka till om saker med utgångspunkt från skrivbordet på ett arkitektkontor. Jag längtade efter att vara i ett sammanhang där det gemensamma utforskandet och görandet var mer direkt och ofiltrerat, mer kopplat till människor, mer prototypdrivet. Jag vet att jag inte direkt är unik i att längta efter det.

Egnahemsfabriken är ett husbyggande kooperativ i civilsamhället där medlemmar och besökare utforskar former och framtidsbilder och bygger hus och andra strukturer tillsammans. Vi som jobbar i verksamheten och i fabriken sociala byggprojekt idag har en blandning av bakgrunder och rötter i olika yrken, men vi går mycket in i varandras roller. Kärnan som vi förenas av är det gemensamma görandet, som resulterar i användbara fysiska artefakter. Det är genom den kollektiva bygghandlingen Egnahemsfabriken alstrar en särskild energi. Och för att komma åt den typen av handling är just prototypen, med dess direkthet och frihetsgrader, ett oundgängligt och nödvändigt verktyg.

Jag tror det är viktigt att förstå hur den specifika form av gemensamt och gränsöverskridande handlande som bygget av en prototyp möjliggör, också i sin tur möjliggör framväxten av en annan typ av sociala relationer mellan människor. Runt det direkta och gemensamma görandet uppstår enligt min erfarenhet en särskild typ av samtal och tankeprocesser. En känsla av kollektiv uppyrmdhet svävar över grupper som formar och bygger något tillsammans. Kanske springer känslan ur den djupa mänskliga erfarenheten av att uppleva att relationer stärks och fördjupas, att våra relationstrådar förgrenar sig, växer samman och gräver sig ner i en rikare mylla. Och relationstrådar är inte att leka med: de är samhällets hårdvara, för samhället blir till just genom relationer mellan människor och mellan människan och världen.

Den gemensamma upplevelsen och de relationer den upplevelsen odlar går inte att uppnå inom ramen för Den Fastlagda Planen. Och den uppyrmdhet som förvisso kan spira i gemensamma protester är också den delvis en annan, mer reaktiv, defensiv.

Det häftiga med prototyper som vi uppför i gemensamt görande är att de kan göra planerna helt överflödiga. När vi stärker goda och jämlika mellanmänskliga relationer, då växer även klokhet, omsorg och gemensam handlingsförmåga ur de direkta mänskliga relationerna – och då minskar behovet av riktlinjer, styrdokument eller planer.

Ok, jag får väl erkänna att jag med åren har utvecklat en viss allergi mot riktlinjer, styrdokument, planer och strategier. Jag upplever att vi gärna vill föreställa oss att dessa organisationsrådets styrdokument är ett sätt att "ta ut kursen". Men i praktiken fungerar de oftare som ett trubbigt maktmedel, vars främsta reella funktion är att vara en barriär som begränsar vem som kan ta initiativ och får komma med förslag. Vem som får ta plats och kan lämna spår i världen. De blir ett slags tullportar som alla ska tvingas gå igenom och lämna ifrån sig sina egna idéer.

Helt apropå tullportar: våra byggda landskap innehåller många sådana strukturer som en gång tjänade ett syfte, men som idag inte längre är relevanta. De stora befästningarna byggdes för att utkämpa gårdagens krig och var överspelade efter några få decennier, ibland innan de hann tas i bruk. De byggdes utifrån fastlagda planer, men de besegrades av snabba prototyper, av teknikutveckling och utveckling av tänkandet.

Så är det faktiskt med de allra flesta planer vi människor gör och de påkostade byggen som baseras på planerna. Detta är i synnerhet påtagligt när tiden och världen förändras fort, så som sker i vår tid, mer än någonsin tidigare. Planer är färskvara, men när de är antagna kan de bli liggande kvar länge och surna som gammal mjölk. Detta är särskilt problematiskt när det gäller de planer vi antar för att styra hur vi bygger våra städer och samhällen. Planer med tio år på nacken har redan dålig passform för de utmaningar vi möter idag, och blir därmed ofta istället en del av problemet.

Prototyper är naturligtvis också färskvaror. Det ligger i deras natur. Det är själva grejen. De är till för att pröva vägen ut ur ett ögonblick. Men de gör inte några anspråk på att hålla länge, de är bara temporära hållpunkter. När världen förändras blir prototyperna mer relevanta som verktyg för att pröva vägar fram genom den föränderliga framtiden.

På många vis är vi i vår tid tillbaka i det intensiva utforskande skedet som präglade modernismens "stormiga ungdom", en tid som var full av prototypskapande. Fast nu i en tid med helt andra typer av utmaningar.

Skulle man kunna tänka sig att vi byggde hela delar av våra städer mer i prototypernas form? Samhällets intresse av att låsa fast användningsmöjligheterna genom detaljplaner handlar också om att på något vis försöka värna om att det allmänna intresset inte ska tappas bort. Skulle planer oftare ge plats för prototyper som ett stadsbyggnadsverktyg måste det därför gå hand i hand med att vi ser till att mer av byggandet drivs socialt – av människor i samverkan och utifrån gemensamma behov. Då kan byggandet av staden också bli en motor för sociala relationer, en plats där samhället undviker att ständigt försöka styra, så att samhället istället kan spira.

Lästips:

Berg, Erik, Pettersson, Eveline, Furuholm, David, Johansson, Ulrica, & Forsman, Gunilla. (2022). *Vi byggde tillsammans*. Tjörn: Egnahemsfabriken. Tillgänglig via <http://tjorn.egnahemsfabriken.se/butik/>

Fleming, David. (2016). *Lean Logic: A Dictionary for the Future and How to Survive It*. Vermont: Chelsea Green Publishing.

FOTO: Gumilla Forsman

Taklagsfest, efter en dags spurt mot färdigt yttertak innan regnet kom, med Vi Bygger Tillsammans 2022.

Gemensam lastning av litet hus byggt av Grundkurs för självbyggare 2022, för transport till Familjebostäder i Göteborg.

FOTO: Erik Berg

Att prototypa en prototyp

Per-Johan Dahl

Prototypen i arkitektur- och stadsbyggnadssammanhang upptar ett dynamiskt spänningsfält mellan representation och konstruktion. Den tar avstamp i designprinciper som testats med ritningar och modeller, men som ännu inte omsatts i system för byggnation. Den är skapad för att generera feedback, så att det som undersökts och testats i prototypen kan utvärderas, justeras och sedan användas inom de formaliserade samhällsbyggnadsprocesserna.

Arkitekturprofessor Bob Sheil menar att prototyper som agerar i detta experimentella mellanrum mellan ritning och byggande utgör ett gynnsamt territorium för samarbete och kreativitet. De är laboratorier, där designers inom det rumsliga fältet kan interagera med tekniska landvinningar och sociokulturella tendenser för att utveckla nya förhållningssätt till skapandet av den byggda miljön.

Per-Johan Dahl är arkitekt, docent och prefekt vid Institutionen för arkitektur och byggd miljö vid Lunds universitet. Hans forskning inriktar sig mot komplexa relationer mellan arkitektur och urbanism, med fokus på nya byggnadstyper, designprocess samt urban form.

Allt prototyparbete är, till viss del, förutsättningslöst. Därmed inte sagt att prototypen inte kan få ett enormt inflytande på hur samhället byggs och förvaltas. Arkitekturhistorikern Robert Fishman beskriver landskapsarkitekten Frederick Law Olmsteds visionära arbete med Riverside, Illinois som en borgerlig utopi. Men han kunde lika gärna ha beskrivit det som en prototyp för den amerikanska villastaden.

Genom att vidareutveckla designprinciperna från den måleriska traditionen inom brittisk landskapsarkitektur skapade Olmsted en ny typ av livsmiljö som varken var rural eller urban, utan snarare ett idealsamhälle som sammanlänkade natur och kultur. Idealsamhället testades i full skala och trots att projektet resulterade i ekonomisk konkurs så utvecklades den pittoreska balansen mellan enfamiljshus och publika grönområden till en rumslig förebild för gott leverne. Den explosionsartade utvecklingen av mobilitet som präglade tiden kring det förra sekelskiftet gjorde det möjligt att omsätta Olmsteds gestaltningskoncept till ett system för produktion av villastäder som sedermera skulle bli motorn i den amerikanska drömmen.

Olmsteds prototyp av villastaden skulle utvecklas till det stadsbyggnadsideal som kom att prägla utbyggnaden av det amerikanska samhället under 1900-talet. Den kanske mest omfattande utbyggnaden är Los Angeles, den suburbana metropolen vid stillhavskusten som ofta kallas *the mother of sprawl*. Där har en cocktail av fastighetsspekulation, livsstilsproduktion och behagligt klimat genererat ett till synes oändligt rutnät av villatomter.

Denna metropol, som har expanderat genom utglesning, tar enorma landområden i anspråk. Den förbrukar enorma mängder naturresurser, både för byggnation, underhåll och drift. Den genererar en av USA:s största ekonomier och den uppfyller både drömmar och mardrömmar för oräkneliga människor.

År 2001 publicerade forskningscentret Southern California Studies Center, USC, en rapport där man pekade på det alarmerande behovet av att ställa om det stadsbyggnadsideal som varit förhärskande i utbyggnaden av Los Angeles under större delen av 1900-talet. Rapporten pekade på att nästan all tillgänglig mark var färdigexploaterad, vilket gjorde det svårt med bostadsförsörjning för den progressiva befolkningstillväxten. Samtidigt såg man att flera av de resurser som möjliggjort bostadsbyggande, som tillgång till vatten och effektiva system för teknisk infrastruktur, hade nått en smärtgräns. "Sprawl has hit the wall in metropolitan Los Angeles" menade man, och forskargruppen uppmanade till lokal, regional och nationell debatt kring sin urbana framtid.

Forskarna på USC gjorde klokt i att skapa debatt på olika nivåer. Komplexa problem hanteras inte genom enkla lösningar. Det behövs kunskap och engagemang från flera håll, med olika intensitet och genom många kanaler, och det behövs åtgärder i olika skalor. En åtgärd som spänner mellan den stora och den lilla skalan har undersökts av cityLAB, en tankesmedja på UCLA, Los Angeles, som arbetar med arkitektur- och urbanforskning för att utveckla nya lösningar för samhällsbyggandet. Sedan mitten på 2000-talet har man intresserat sig för ett småskaligt fenomen som uppstått genom informell byggnation av villatomternas baksidor och som kanske har flera ingångar för en storskalig transformering av villastaden.

Villastaden består per definition av privatägda tomter, där varje tomt planläggs för en fristående byggnad med garage. Den låga bebyggelsetätheten åstadkoms genom en fastighetstypologi där byggnadens placering på tomten avgränsar en väl tilltagen baksida för privat bruk som inte får bebyggas. Idag finns det därför hundratusentals villatomter i Los Angeles med baksidor som tillsammans erbjuder stora arealer med obebyggd och oanvänd mark. En trög lagstiftning har hindrat byggnation av dessa arealer – en lagstiftning som kallas för *single-family residential zoning*, vilken påminner om de detaljplaner som reglerar byggnation i svenska villastäder. Trots detta har det vuxit fram en ny byggnadstyp i Los Angeles som kallas för *Accessory Dwelling Unit*, eller ADU. I decennier byggdes sådana olagligt på villatomternas baksida och i skydd av huvudbyggnaden för att inte bli upptäckta av myndigheterna. ADU-byggnader har fungerat som bostad för familjemedlemmar – för farmor eller tonåringen – eller för papperslösa immigranter och de har använts som kontor, som verkstad för surfbrädetillverkning eller hyrts ut för kortsiktigt boende.

FOTO: Photekt/Nico Marques

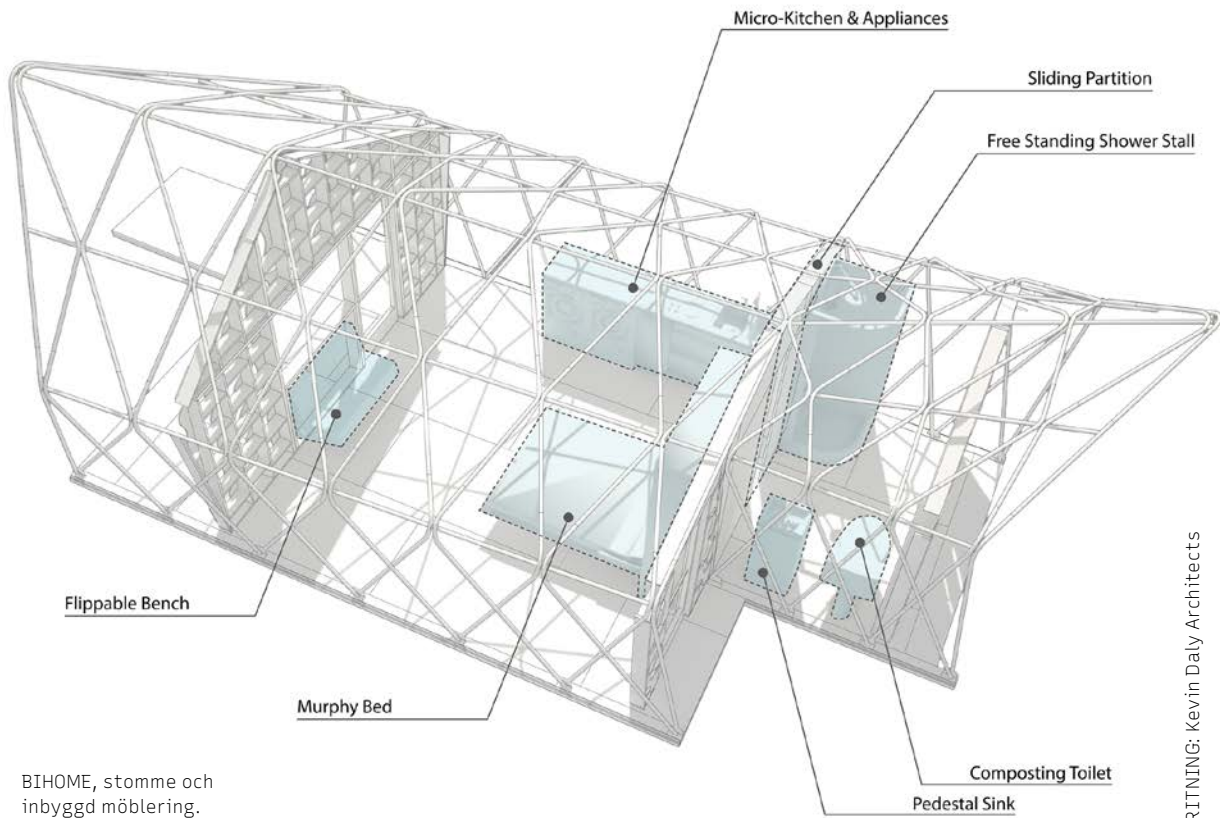
På så sätt utmanar ADU-arkitekturen den homogenitet som instiftas i villastaden genom planlagstiftning. Den trotsar kärnfamiljsnormen och monofunktionaliteten, som utgör hörnstenarna i villastadens kultur. Den öppnar upp för nya estetiker och ekonomier som inte nödvändigtvis går att kontrollera genom myndigheternas regelverk. Den erbjuder en ny bostadstypologi i en kontext som länge varit skyddad från många av de sociala processer som präglat den blandade staden, som till exempel hemlöshet, diversifiering och trångboddhet. Eftersom ADU:n har byggts informellt har den ännu inte kunnat sättas i system och kan därför betraktas som en småskalig prototyp, ämnad att vara ett svar på många av de storskaliga utmaningar som uppstått i villastaden.

Med ADU-arkitektur kan vi utveckla nya förhållningssätt till villastaden. Men vi kan också använda ADU:n för att undersöka nya ingångar till bostadsbyggandet som process och kultur. Den industrialiserade bostadsproduktionen behöver en infrastruktur som är både kostsam och resurskrävande. Vad skulle hända om bostaden kan inhandlas och byggas på ett enklare sätt, där vi omvärderar idén om den permanenta lösningen och istället utvecklar en temporär struktur som är lätt att demontera? En sådan byggnad skulle vara enklare att återvinna, men den skulle kräva att villastadens kultur accepterar temporära inslag i sin permanenta miljö. Skulle man kunna prototypa en ADU för att testa en sådan bostad?

Dessa frågor ställde man på cityLAB, som ofta använder sig av Los Angeles som ett laboratorium för att utveckla lösningar på social segregation, höga boendekostnader samt infrastruktur och bostadstypologier. I samband med utställningsarbetet till Venedigbiennalen väcktes idén att testa sin forskning i full skala och under sommaren 2015 avtäckte man ADU-prototypen BIHOME som utvecklats i samarbete med den Santa Monica-baserade arkitektfirman Kevin Daly Architects och granninstitutionen Institute of the Environment and Sustainability.

BIHOME bygger på ett stomsystem av stålrör som är mobilt, resurssnålt att tillverka samt enkelt att sammanfoga och resa. Stommen stabiliseras av ett fasadmembran som består av två lager EFTE-plast, som dimensioneras genom en sammansättning av plaströr och blir statiskt bestämd genom vakuum. Luftfickorna i denna lätta och snillrika fasad ger tillräcklig värmeisolering, i alla fall för klimatet i södra Kalifornien, samtidigt som de skapar både insynsskydd, vackra ljusflöden och ett säreget uttryck. Grundläggningen görs av justerbara jordspett, vilket gör det möjligt att på ett enkelt sätt kalibrera grunden efter olika topografiska förutsättningar. Byggnadens storlek på 46 kvadratmeter är organiserad som en effektiv och autonom bostadsenhet, med kök, wc och dusch samt utrymme för sovplats och möblering som kan användas för matintag, umgänge och arbete.

Dana Cuff, professor och chef för cityLAB, berättar att projektet ska ses som en kritik mot den prefabricerade byggindustrin, som fortsätter att producera orimligt dyra bostäder. Med hjälp av BIOME undersöks istället en ny inriktning för det modultänkande som utvecklades under 1960-talet av arkitekturgrupper som Archigram i England och metabolisterna i Japan. Målsättningen är att kunna producera en ADU-byggnad som är billig att införskaffa och tillgänglig som hyllvara samt möjlig att uppföra av utbildad arbetskraft.

RITNING: Kevin Daly Architects

BIHOME, stomme och inbyggd möblering.

Häri ligger den intressanta kopplingen mellan temporärt och permanent. BIHOME är gestaltad som en bostadsenhet för byggnation på villatomtens baksida, vilket är en typologi som oftast byggs med en permanent estetik. Samtidigt har dess tektonik starka kopplingar till tältkonstruktioner, som ju präglas av en temporär estetik. Med sin materialitet och sitt rumsliga uttryck befinner sig BIHOME i ett dynamiskt spänningsfält mellan permanens och temporalitet som genererar en transformativ estetik.

BIHOME:s transformativa estetik skapar inte bara nya uttryck för arkitekturen. Den blir samtidigt ett verktyg för att stötta villastadens ekologiska system. Den ondulerande fasadkompositen är gestaltad för att hantera ljus och konstruktiva egenskaper, men också för att fungera som boplats för insekter och andra smådjur. Man kan lätt föreställa sig grupperingar av BIHOME-enheter, gömda bakom huvudbyggnaderna i Los Angeles villastäder, där var och en patineras av humus och växter som får näring av fekalier från insekter och andra flygande djur. Denna integrering av arkitektur och ekosystem samspelar med de lummiga trädgårdarna i Los Angeles för att kamouflera den amplifierade bebyggelsetätheten och den sociala diversifieringen som oförnekligt genereras av ADU-arkitektur. BIHOME kan därför liknas vid en trojansk häst, där byggnadens mikroskala och transformativa estetik stöttar villasamhällets autonomi samtidigt som den implementerar omvälvande kulturförändringar i villastaden.

Lästips:

Cuff, Dana. (2018). The Architect's Lot: Backyard Homes Policy and Design. *Architectural Design* 88(4), 62–69.

Fishman, Robert. (1987). *Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia*. New York: Basic Books, Inc., Publishers.

Ingalls, Julia. (2015). *Kevin Daly's Backyard BI(h)OME provides affordable housing for humans and wildlife*. <https://archinect.com/news/article/129874643/kevin-daly-s-backyard-bi-h-omeprovides-affordable-housing-for-humans-and-wildlife> [2015-06-18]

FOTO: Photek t/Nico Marques

BIHOME:s fasadmembran skapar nya belysningskvaliteter i villastaden.

Jämlika rum

MYCKET

Under buller och bång tar sig kroppar ner i vattnet. Vi är på det sprillans nya Angeredsbadet och har abonnerat ett eget omklädningsrum och en egen pool. Vi har badat på olika platser med olika grupper hela veckan. Just vid detta tillfälle har vi bjudit in en av kommunen organiserad grupp för nyanlända kvinnor att bada med oss. Några känner varandra väl, andra är helt nya för varandra.

Åldersspannet är stort. Vi har med oss badkläder till alla, som täcker kroppen olika mycket. De flesta håller sig kvar i den grunda delen av bassängen och lägger armarna över poolkanten, låter benen grodsimma på plats. Precis ovanför har några satt sig i plaststolarna för att mata sina barn (vilket vi egentligen inte får).

Konst-, design- & arkitekturgruppen **MYCKET** består av Mariana Alves Silva, Katarina Bonnevier och Thérèse Kristiansson. Tillsammans utvecklar de metoder och gestaltar för att visa hur jämlika rum kan se ut och fungera i praktiken.

De som lärt sig vattnets tyngdlagar flyter och plaskar runt, korsar hela poolen, återvänder då och då för att ansluta till det pågående samtalet vid poolkanten. Någon saknar musiken och börjar spela upp från sin telefon, en annan simmar bort från bullret. Vi pratar om vad vatten betyder för oss, minnen från varma källor under klar stjärnhimmel, fullproppade ångbastur. Men det är också mycket som inte sägs i ord, vi förstår genom att se hur alla, även vi, hanterar situationen.

Vi har nyligen format gruppen MYCKET och har blivit inbjudna till att göra en förstudie om badkulturer och en fysisk prototyp som ska fungera som underlag för de kommande projekten för Jubileumsparken i Frihamnen i Göteborg. Genom uppdraget vill vi särskilt stötta specifika grupper som sällan lyfts fram i stadsplaneringsprocesser: hbtqi-barn/ ungdomar, nyanlända kvinnor, bostadslösa, personer med psykiska och fysiska funktionsnedsättningar. Vi och våra uppdragsgivare vill att den kommande stadsdelen som ska ta form också tillgodoser dessa gruppers specifika önskemål och behov.

Vy från Playans trall med
Playans möblemang, 2014.

FOTO: Jessica Segerlund

Post-Pridefest på
Playan med Playans
offentliga grillar och
möblemang, 2014.

Samskapande på
Playan, 2014.

FOTO: Jessica Segerlund

För att undersöka vilka behov som finns väljer vi därför att vistas i de fysiska rummen tillsammans – vi byter om, hänger upp kläder, duschar ihop, känner hunger och törst, upplever temperaturväxlingar – vilket ger oss mer information om allas olika behov, känsligheter och sårbarheter, än vad vi kunnat komma fram till genom enbart samtal. Förutom de upplevelser som vi dokumenterar hos deltagarna, upplever också vi sådant vi inte tidigare visste om oss själva.

Det är utmanande att ställas inför nya situationer och möta människor med andra erfarenheter. Vi behöver också våga vara sårbara ifall vi vill att andra ska öppna upp sig för oss. Vi märkte att de specifika behoven också visar sig vara desamma som många andra gruppers behov – vi är många som vill ha varmare badhus, hamam istället för torrbastu, sittytor och duschar i olika höjder, möjligheten att få duscha och byta om i enskildhet, ställen i poolen där vi bottnar med råge, platser där vi kan äta medhavd matsäck – och ha det vackert färgsatt runt omkring oss.

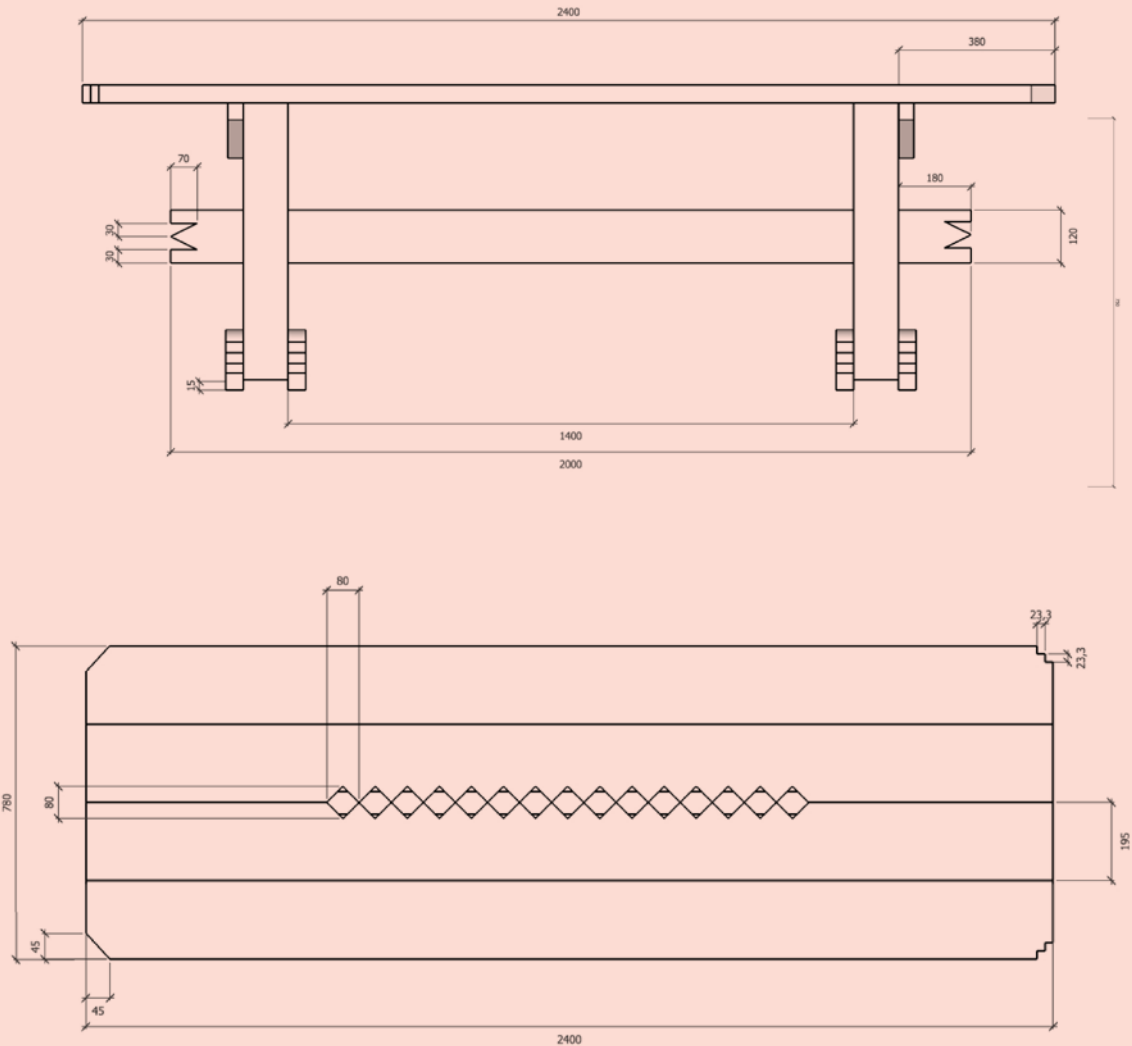
Den sammanslagna kunskapen kring de olika gruppernas behov resulterade dels i en prototyp och tillfällig rumslighet, dels i en skriftlig rapport – en handlingsplan med riktlinjer för hur vi kan skapa inkluderande rum i Jubileumsparken. I rapporten lyfter vi fram vikten av att den byggda miljön, både estetiskt och funktionellt, behöver delas rättvist och representera olika grupper i samhället, och att vi därför också behöver bygga specifikt för de grupper vars behov sällan representeras i stadsplaneringsprocesser: för att de sällan är köpstarka, för att de sällan jobbar på arkitekt- eller plankontor, för att de sällan driver ett fastighetsbolag.

Samtidigt bjöd vi in några av grupperna att samskapa med oss. Det resulterade i skisser på tillfälliga rumsligheter som infriade gruppernas specifika behov (varmrums, ombytesthytter, duschar, dansbana, strandhäng, sittytor och matplatser samt särskilda evenemang för att aktivera rumsligheterna). Flera av dessa idéer genomarbetades i den slutgiltiga prototypen som fick namnet Playan, som bestod av en sandstrand med trädäck som gick att rulla upp på, tillsammansmålade dekorationer, färgglada flyttbara långbord, bänkar och grillar samt ett ljudsystem som gick att boka och låna gratis. Några av grupperna bjöds också in till att använda Playan för sina specifika behov och fick hjälp med att arrangera detta, exempelvis en gratis konsert med Lilla Namu som arrangerades av GUTS/G.I.A. Angered, en teaterföreställning med dagligverksamheten Grunden Media, filmvisning av Cinema queer och efterfest för Pride-paraden.

De övriga idéerna och skisserna som inte kom att rymmas inom vår budget, såsom ombytesthytter och fuktiga varmrums (ett slags hamam, där kroppen aldrig behöver utsättas för fysisk kyla eller voyeurens blickar och där vattnet är viktigt men själva simmandet sekundärt) skulle förvaltas vidare av de efterkommande arkitekterna.

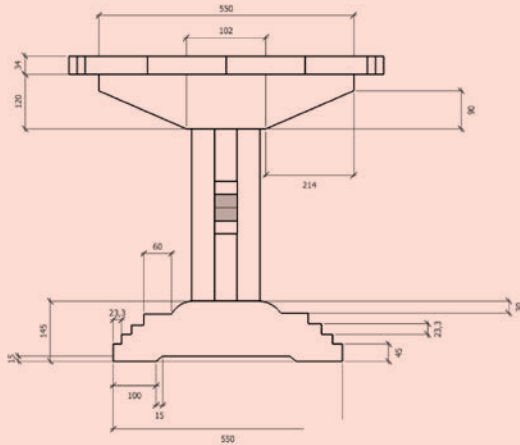
Att bygga en prototyp i Frihamnen var ett av MYCKET:s första projekt och vi har efter det fortsatt att vidareutveckla vårt arbetssätt. Nu, efter tio år av att processleda samskapan- de i gestaltningsprocesser, har vi utvecklat vår undersökande metod och vi kallar den för D-I-G (doing-in-groups). Metoden utgår från görandet – vi gör någonting fysiskt (ett rum, en sak, en plats) tillsammans med en specifik grupp. Det är ett slags materiellt kartläggande där vi samlar in och analyserar olika taktiker, estetik och förslag som vi med förenade krafter kommer fram till genom görandet. Utifrån det skapar vi nya rumsliga och materiella förslag (som vi sedan testat vidare).

ILLUSTRATION: MYCKET

Det är alltså ett slags generativ process som föder sig själv. En D-I-G kan utföras på en timme eller ta flera veckor och resultera i en liten artefakt, en tillfällig prototyp eller permanent plats, beroende på situation och skala. Vår erfarenhet är att det både är enklare och mer konstruktivt att diskutera kring konkreta materiella förslag än tankar som inte fått kropp/form.

Den fysiska upplevelsen kan delas, oavsett förkunskaper om ord, ritningar eller andra branschspecifika kommunikationsmedel. Och genom användningen av den tillfälliga rumsligheten kan funktioner och estetiska uttryck utvärderas, justeras och omformas till andra mer permanenta strukturer. Där i ligger också prototypens kraft.

Playan – Bord

2014 04 28

Alla delar i 34 mm tjock gran, klass III

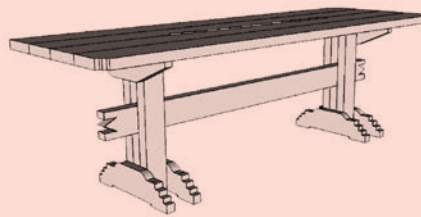
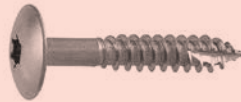
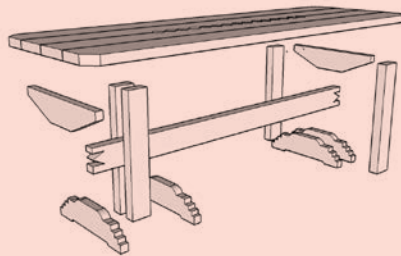
Alla delar skruvas ihop.

Ursnitt sågas med sticksåg eller bandsåg utan att slätas till.

Det behöver inte se exakt ut.

Eventuellt vassa kanter kan putsas eller filas slätt.

© MYCKET 2014

Som formgivare är vi begränsade av våra egna personliga rumsliga erfarenheter, vare sig det är de rum vi har vistats i och haft tillgång till eller de rumsligheter som vi lärt oss om under vår utbildning. Rummen vi känner till är därmed ganska begränsade, och prototypandet, skapandet av de tillfälliga rummen tillsammans med andra, ger oss möjligheten att vara med om något vi inte visste om, något som är mer än vi själva. Eftersom tillfälliga rum är billigare att producera och ofta kräver kortare handläggningstid går det också att genomföra dem mer lättvindigt än permanenta strukturer. Och de kan justeras i efterhand, dras lärdomar av, om lyhördheten och viljan finns.

När vi skapar arkitekter tillsammans med olika grupper är vi också väldigt måna om att leverera det vi tillsammans kom fram till. Att fråga folk på allvar vad de behöver och vill ha innebär också ett ansvar att förvalta svaren. Som konsult med ett begränsat uppdrag (säkert också som stadsplanerare på kommunen) är det lätt att känna sig otillräcklig och att vi sviker de grupper vi representerar om deras drömmar inte går i uppfyllelse.

Under vår fas i arbetet med Jubileumsparken var processen uppbyggd som en stafett där vi skulle lämna över vår undersökning till nästa lag och vi vet inte vilken påverkan vår undersökning och prototyp i realiteten har haft på projektet. Politiker, bostadsbolagen, plankontoren och arkitekter kommer ju inte alltid överens med varandra och de rumsliga målen kan snabbt ändras beroende på vilka som har den avgörande och slutgiltiga makten i sammanhanget.

För att testa och prototypa rumsligheter behöver vi bjuda in andra till beslutsprocesser, vilket konkret innebär att vi som arkitekter eller planerare upplåter vår makt och släpper tanken på fullständig kontroll, vilket kan kännas olustigt. Det sätter också fingret på en viktig fråga: Vilka rädslor måste stillas, både på upphovspersonens och på användarens sida av utformnings- och konstruktionsprocessen, för att vi ska kunna bygga ett samhälle där alla är välkomna?

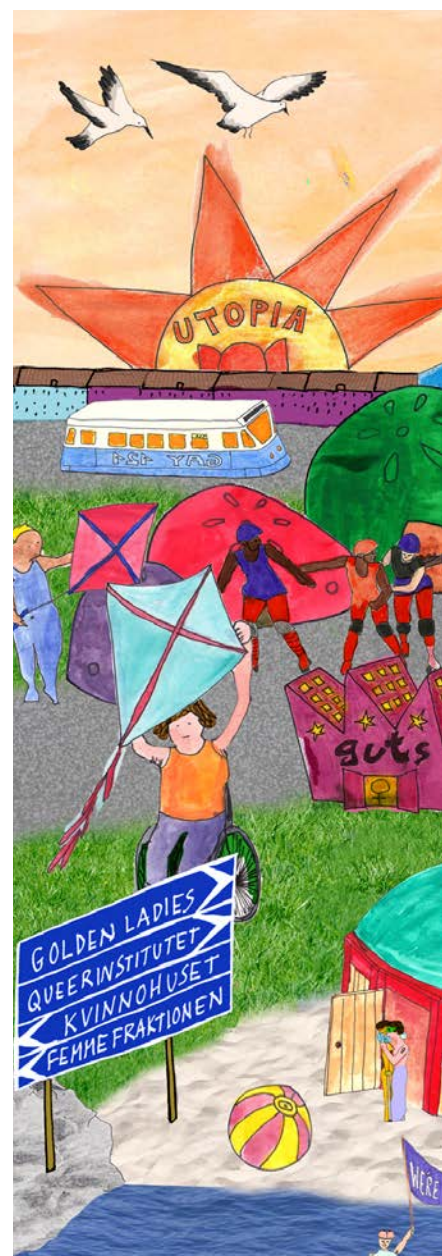
Lästips:

Mouffe, Chantal. (2009). *Om det politiska*. Först utgiven 2005, Rörum: Tankekraft förlag.

MYCKET. (2021). *When Walls Speak*. Girls Like Us vol 13.

Schalk, M., Kristiansson, T., Mazé, R. & Fanni, M. (2016). *Feminist futures of spatial practice: materialism, activism, dialogues, pedagogies, projections*. Baunach: Spurbuchverlag.

Vi tror att det kräver av oss att vi accepterar att alla inte kommer att vara överens, och är väldigt tydliga med vems behov vi premierar. Som statsvetaren Chantal Mouffe framhåller i sin bok *Om det politiska* (2005) är det av stor betydelse att det offentliga rummet får vara ett rum av konflikt snarare än ett rum av konsensus. Mouffe menar att total konsensus är en omöjlighet i en demokrati och snarare förtrycker eller döljer mångfalden av behov och viljor som faktiskt finns.

Visionsbild för Jubileumsparken
av MYCKET, 2014.

Att lära genom att göra

Dan Hill

Strategiskt prototypande är en praktik som just nu växer inom stadsutvecklingen. Den kan erbjuda alternativ till begrepp som traditionellt ses som motsatspar: antingen uppifrån eller underifrån, antingen teknokratisk eller självorganiserad planeringskultur, antingen stads- eller grannskapskala, antingen centraliserad eller decentraliserad, antingen missionsdrivet eller folkrörelsepräglad – sällan både och. Man ska förvisso inte glömma att alla urbana ingrepp är interagerande delar i ett större system, men strategiska prototypskisser kan bidra till en ny kultur för beslutsfattande som kanske är bättre lämpad att bana väg in i framtiden för våra städer.

Gator är en särskilt lovande testbädd för urbana experiment. De är grundläggande stadsbyggnadselement samtidigt som de är våra mest komplexa offentliga rum, där stadens alla delar och aktörer kommer samman. Sättet vi hanterar gator på – från design, planering och förvaltning – avslöjar mycket om själva staden. Gators oändliga möjligheter, eller gatans magi som författaren Rebecca Solnit väljer att kalla det, är frambesvärjd ur “blandningen av ärendet och uppenbarelsen”, det vill säga mötet mellan det mondäna och det högtidliga. Medan ärenden ofta kan vara något förutsägbart är det sällan möjligt att planera för uppenbarelsen. Därmed har föreställningen om vad gatan kan vara blivit alltför snäv; en plats främst för trafik. Det är att förminska den roll som ett av våra vanligaste gemensamma publika rum kan spela.

Dan Hill är professor och prefekt för Melbourne School of Design vid University of Melbourne samt gästprofessor vid UCL och dess Council on Urban Initiatives. Dan har tidigare varit chef för strategisk design på Vinnova. Hans forskningsintresse är inriktat mot deltagandeurbanism, urbana teknologier, governance och sociologi.

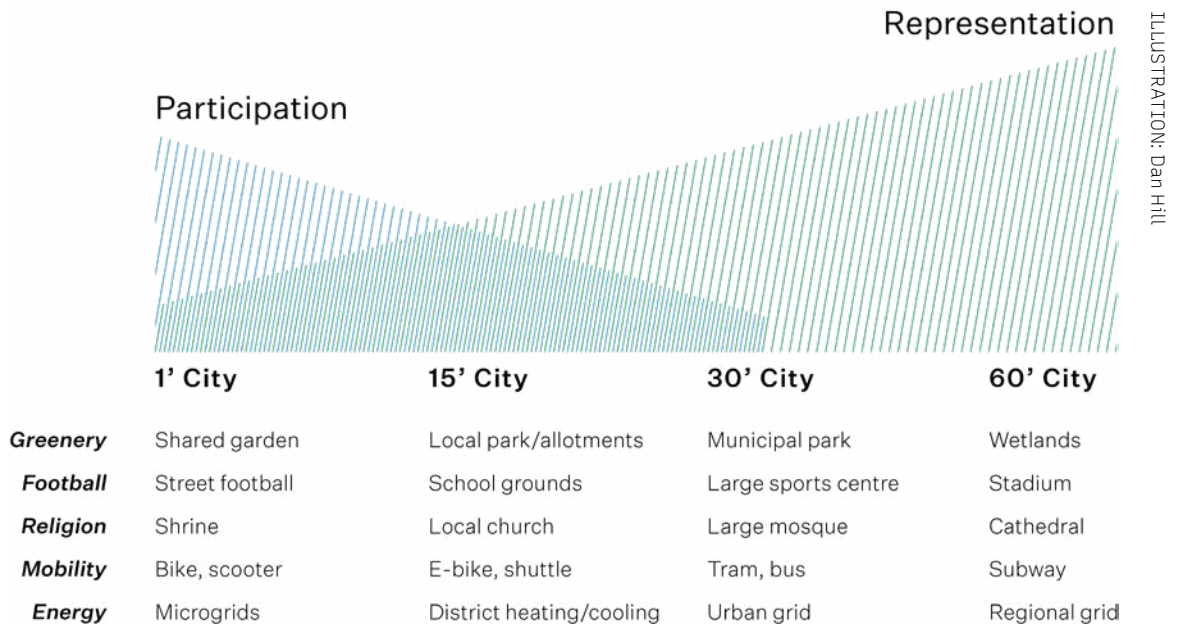

ILLUSTRATION: Dan Hill

Jämförelse mellan en-minutersstaden och andra stadsskalor.

Fokuseringen på trafikrelaterade frågor leder till ett abstrakt risktänkande i stadsplaneringen. Även närhetsprinciperna i strategier som femton-minuters-staden förblir teknokratiska och vilar på "krono-urbanistiska" principer om att stadens funktioner ska organiseras utifrån kluster av befolkningstäthet istället för att ta sitt avstamp i faktiska önskemål från invånarna, utifrån deras egna förutsättningar.

Arkitekten Indy Johar har påtalat att denna tendens till abstraktion har en djupgående påverkan på vår förmåga att producera motståndskraftiga och livaktiga platser, särskilt i ljuset av kriserna kring klimat, hälsa och social rättvisa. Johar säger: "Jag tror att vårt förhållande till mark, för att vara specifik, också är en teori om kontroll. Vi har förslavat mark – genom abstraktion – vilket distanserat oss från den och möjliggjort konstruktionen av en egen världsbild."

Det finns dock ett alternativt sätt att förhålla sig till den komplexa relationen mellan skala, tid och kultur – genom att fokusera på en "en-minuters-stad". Det är den miljö som finns rakt utanför ytterdörren, den du delar med dina grannar och som är en gemenskap som sammanfaller med gatans utbredning.

I den här skalan kommer prototypande in som en lämplig designteknik medan exempelvis en tunnelbanestation, förskola eller vårdcentral, inte lämpar sig lika väl för ett sådant verb. Samma behov – rörlighet, lärande, hälsa – kan i en-minuters-staden däremot resultera i en stad som upplevs som omedelbar och intim, som är självorganiserad och kollektivt förvaltat; en plats för vardagsliv, prototypad i samverkan med medborgarna och anpassad över tid. Kan strategiskt prototypande sett i det perspektivet vara ett alternativ till dagens abstrakta stadsplanering och stadspolitik?

Göteborgs Stad var tillsammans med Stockholms stad och Helsingborgs stad med i den första generationen av projektet Street Moves åren 2020–2022. Projektet finansierades av Vinnova som en del i en mission, det vill säga en vilja, att "förnya" alla svenska gator till hälsosamma, hållbara platser fulla av liv. Projektet genomfördes i samverkan med ArkDes, Volvo Cars, Voi och företrädare för nationella, regionala och kommunala myndigheter.

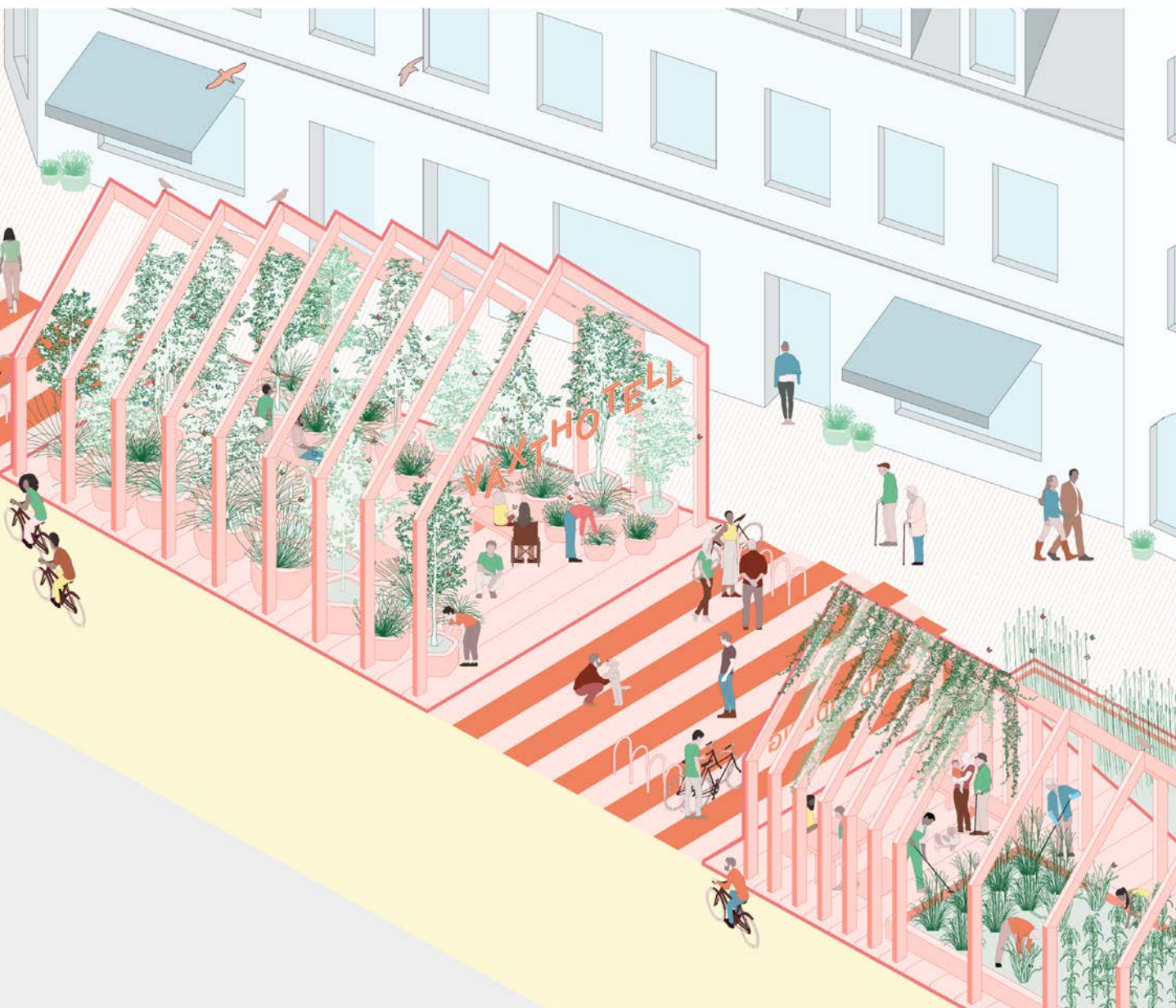
Street Moves bidrog till att utveckla tankarna kring en-minuters-staden där engagemang och deltagande skedde via ett löst definierat *kit of parts*, det vill säga byggsatser, som tjänade som verktyg för att förvandla gator från motortrafikdominerade utrymmen till platser för biologisk och social mångfald. Designprocessen betonade ett lokalt beslutsfattande, där "gatans aktörer" designade gaturummet, medan en gemensam förvaltningsplattform kunde lyfta blicken och bidra till att de omgestaltade gatorna och de olika aktiviteterna som de omgestaltade rummen stödde kunde bli det sammanlänkande kittet mellan en-minuters-staden, femton-minuters-staden och allt därbortom.

Strategiska prototyper som Street Moves syftar till att anlägga olika perspektiv på en plats samtidigt. Ett prototypande gör det möjligt att utforska förändringar snabbt och kraftfullt på gatunivå, medan det strategiska syftar till systemförändring i en större skala på nationell nivå. Street Moves är nu inne i sin andra fas och omfattar fler städer. Enligt ArkDes finns en "kö" på tjugofem svenska kommuner som alla är angelägna om att testa de ständigt föränderliga byggsatserna.

För närvarande använder sig dock få ansvariga myndigheter av prototypande för att förändra stadsmiljöer. Istället präglas planeringskulturen av analytiska datamodeller, från enkla kalkylblad till avancerade digitala tvillingar. Antropologen Genevieve Bell uttrycker det så här: "Data är vad som har varit, inte vad som kan vara, och är därför alltid konservativ och begränsad." Att exempelvis okritiskt förlita sig på historiska ökningar av bilägandet får oss att tro att sådana mönster är i det närmaste naturlagar istället för politik, vilket i sin tur motiverar ytterligare investeringar i bilbaserad infrastruktur. Utmaningen ligger verkligen i att aktivt vända kurvan för dessa historiska grafer.

ILLUSTRATION: Utopia Arkitekter

Tidiga Street
Moves-prototyper.

FOTON: Lundberg Design

Ett strategiskt prototypande kan hantera risker som finns kring radikala förändringar genom att åtgärderna tar sitt avstamp i experiment i den lilla skalan, på en-minuters-stadens nivå, och förankras genom delaktighet. Det gör strategiskt prototypande till något som helt väsensskilt från abstrakta initiativ som kommer uppifrån. Den dynamiska förändringen sker genom att små åtgärder sammanfogas till en växande struktur som kommer underifrån snarare än uppifrån: en-minuters-staden påverkar femton-minuters-staden som i sin tur påverkar sextio-minuters-staden och så vidare.

Det är dagens infrastruktur, baserad på decentraliserade system av mikromobilitet, energi och digital-fysisk interaktion som möjliggör denna subtilare form av stadsskapande. De stora trenderna som sannolikt kommer att definiera morgondagens värld skapar en helt annan dynamik än vad som var möjligt under det förra århundradet. Dessa dynamiska förändringsfaktorer understryker vikten av en praktik av försiktig och engagerad "förfining på plats".

Strategiskt prototypande ger förutsättningar att föreställa sig en möjlig framtid, som skapas gemensamt och öppet genom görandet och anpassningen till plats och situation. Att våga tänka spekulativt är en nödvändig ingrediens, i motsats till att utgå från beräkningar och teoretiska modeller. Strategiskt prototypande gör det möjligt för stadsdelar att arbeta med olika former av självorganisering och ömsesidighet medan den mer strategiska nivån påverkar och förstärker urbana system som bygger på en återinförd och transformativ gemenskap. Det bjuder in till synsätt där staden manifesteras från den lilla skalan av en gatufotbollsmatch eller en delad fruktträdgård till den regionala skalan av att hantera avrinningsområden eller tunnelbanesystem. Då kopplas beslutsfattandet som sker på en individuell nivå samman med stadens.

I denna framväxande form av transdisciplinär praktik är strategiskt prototypande ett försök att anpassa beslutskulturer till att kunna möta samhällsutmaningar. Det gör det möjligt för ett grannskap eller ett kvarter att vara motor och scen för oändliga uppfinningar. Att vara mottagliga för gemensamt lärande, kulturella uttryck och värdefulla resurser så att dessa flätas in i ett jämlikt stadslandskap som gör en stad till något större än summan av dess delar.

Lästips:

Hill, Dan. (2022). *Designing Missions*. Stockholm: Vinnova.

Solnit, Rebecca. (2014). *Wanderlust: A History of Walking*. London: Granta.

Ward, Colin. (1996). *Talking to Architects*. London: Freedom Press.

Att läka ett landskap

Ylva Frid

Strax söder om Fengersfors bruk i Dalsland sluttar fälten ner mot ett tätt, snårigt område. Över fältet löper en stig, som markeras av små skyltar på pinnar. Stigen leder in i de täta snåren, över små spångar, och allt tättnar till en fuktig alskog. I slänterna till vänster om stigen ligger rostande bilvrak, tomma oljefat och bildäck. Ett vattendrag löper bredvid stigen, några av de rostiga tunnorna speglar sig i den tunna vattenytan. Längre fram öppnar det sig. En spång leder ut på en gråvit, lerig yta. Mesafältet breder ut sig.

Intill stammarna på några tunna björkar sticker höga, fjälliga föremål upp bland rötterna. Deras toppar glänser i grönt. Ute på fältet står det något. Något som ser ut som det vuxit upp där, och är av samma material som ytan det står på.

Ylva Frid är arkitekt och skribent, bosatt i norra Dalsland. Hennes egen verksamhet Vega är inriktad på att skapa positiva förändringsprocesser med befintliga byggnader och miljöer. Hon driver också forskningsprojektet Healing Heritage tillsammans med konstnärskollektivet Not Quite.

Sedan våren 2021 har konstnären Cordula Bielenstein-Morich arbetat med stora keramiska verk för platsen. Fler och fler av dem hittar ut i det märkliga landskapet, och bildar en sorts ordlöst språk som berättar om det för dem som hittar dem. Självförklarar Cordula sina verk som att de handlar om att synliggöra naturens läkande kraft. Hur den hela tiden hittar vägar att återskapa liv, även på platser som blivit svårt sargade av industrier, kemikalier och tungmetaller.

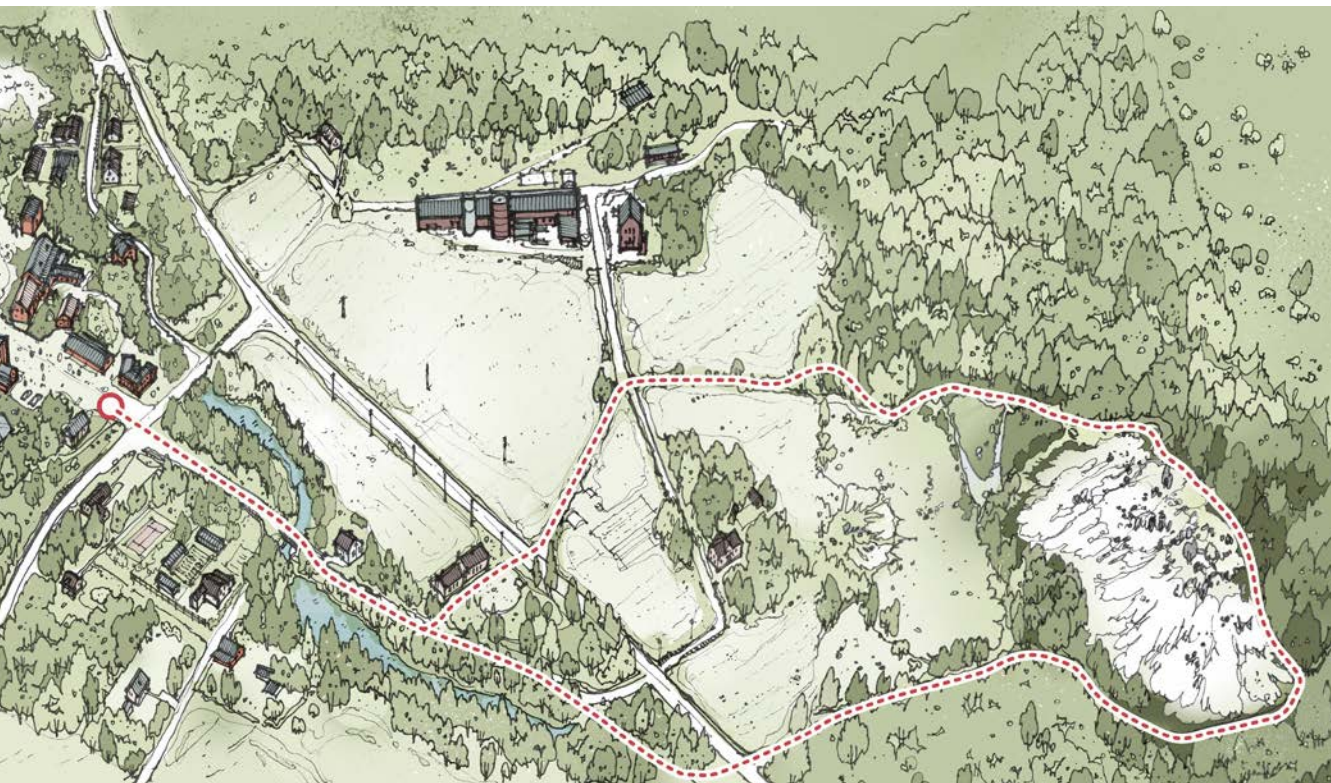
Fengersfors bruk var länge en världsledande pappersproducent. Här uppfanns bland annat oceanpappret – ett vattentätt papper som skyddade varor som fraktades över oceanerna. En stor produkt under 1900-talets första hälft, när sjötransporterna ökade kraftigt i världen. Pappret fraktades från fabriken på små järnvägsvagnar ner till ångbåtsbryggan i sjön Ärr, där det lastades över till båt och fortsatte ut mot platser som Buenos Aires, Tel Aviv, Kapstaden och New York.

Keramiska verk av Cordula Bielenstein-Morich bland björkar med lufttrötter på mesafältet.

ILLUSTRATION: Yaroslava Korchagina, Warm in the Winter

Karta över stigen ut till mesafältet från Fengersfors bruk.

Mesafältet består av det kalkhaltiga ämnet mesa, som uppkom som restprodukt av pappers-tillverkningen vid Fengersfors bruk.

Runt bruket växte en sorts mönstersamhälle fram med bostäder, skola, brukshandel och Folkets hus. Själva fabriksbyggnaderna är uppförda med de bästa materialen och skickligaste hantverkarna – byggda som om de skulle hålla för tid och evighet. Men så blev det inte. 1968 lades papperstillverkningen ner, och de sista skiftarbetarna gick ut genom grindarna. Plast och containerfrakt hade slagit ut oceanpapper från marknaden, och globaliseringen ritade om villkoren för industrin i Sverige. Fengersfors drabbades hårt. Bruksorter slogs i spillror.

2003 etablerade sig konstnärskollektivet Not Quite på bruksområdet. Sedan dess har orten gradvis utvecklats till att vara en av få orter i norra Dalsland som har en ökande befolkningsmängd. Idag finns ett trettiotal verksamheter på bruksområdet, de flesta inom småskalig produktion och kreativa näringar. Sommartid är det också ett av Dalslands största besöksmål med café, utställningar och evenemang och möjlighet att själv utforska den ovanligt välbevarade industrimiljön.

Bakgrunden till projektet Healing Heritage finns i den process om ett nytt ägarskap för området som påbörjades omkring 2019. Den nuvarande ägaren till bruket signalerade då att man såg framför sig en försäljning av området. I spåren av det tog Not Quite initiativ till en process för att tillsammans med flera andra aktörer forma ett nytt ägarskap och därmed säkra området som en produktionsplats för konst och kultur även i framtiden. 2020 blev jag anställd som projektledare för den processen. Att hantera frågan om eventuella markföreningar var en central del redan från början.

Så som lagstiftningen är utformad idag blir man som ny ägare till en förorenad plats ansvarig för att sanera marken om det skulle krävas. Däremot utkrävs inte det ansvaret av en befintlig ägare, såvida det inte kan påvisas att man är den som orsakat skadan. I fallet Fengersfors bruk kommer markföreningarna från en tid innan nuvarande ägare tog över och notan om en sanering blev aktuell. Den här situationen innebär i praktiken att det är omöjligt att få ett banklån för att köpa en potentiellt förorenad plats, eftersom det kan medföra stora kostnader att åtgärda. Att hitta nya vägar framåt skulle vara ett sätt att undanröja utvecklingshinder för värdefulla industrimiljöer på landsbygden.

Delprojektet Healing Heritage kom till som ett sätt att dels öka kunskapen om föroreningsläget, dels undersöka om det fanns andra metoder för att rena marken. Den vanliga metoden idag är att den förorenade jorden schaktas bort, vilket i princip mest innebär att problemet flyttas till en annan plats. Bara i Västra Götalandsregionen finns idag 9 653 potentiellt förorenade områden. Var skulle jorden på alla dessa ytor läggas om de alla schaktades ur? Och vad blir det för platser som skapas där jordmassorna ska deponeras? Vi ville undersöka om det istället gick att använda så kallad fyto-sanering – en metod där växter används för att på olika sätt extrahera eller bryta ner skadliga ämnen i marken.

Om det skulle visa sig att det fungerade att rena marken med hjälp av solrosor, senap och andra blommande växter skulle själva reningsprocessen i sig kunna bli något att uppleva och ta del av. En trädgård eller landskapspark, som också utförde ett arbete. Det är även en metod som använder fotosyntesen som energikälla och hanterar problemet på plats. Utgångspunkten var att se hur det som vi blivit lämnade med, det vill säga föroreningarna och behovet av att åtgärda dem, kunde vändas till en resurs i utvecklingen av platsen. Samtidigt handlade det om att synliggöra den väldiga påverkan som industrin haft på ett helt landskap. Mesafältet är ett sådant område.

Innan vi började vårt arbete fanns det inga stigar ut på mesafältet. Platsen var beskriven i de första rapporter om markföroreningar som gjorts 2018, och på kartorna i det materialet var gula varningstrianglar utplacerade på fältet. Från början föreställde jag mig fältet som en sorts suggestivt giftlandskap. Kanske lite som de där giftiga skogarna i Hayao Miyazakis film *Nausicaä från Vindarnas dal*, där gråa djungler med giftiga sporer brett ut sig efter någon form av katastrof, eller som landskapen runt de nedlagda bilfabrikerna runt Detroit och Chicago. Stora, svårtillgängliga och märkliga landskap. Skulle det gå att ta sig ut där?

Formas-utlysningen Gestaltad livsmiljö som vi beviljades medel från var inriktad på offentliga rum. Var finns då landsbygdens viktiga offentliga rum?

Ett av svaren är definitivt i naturen. Paradoxalt nog är dock naturen ofta mindre tillgänglig på landsbygden än runt städerna, eftersom det ofta saknas iordningställda stigar och vandringsleder. Bara genom att lägga till en stig i anslutning till Fengersfors bruk, ut på mesafältet, fanns tanken att det skulle gå att öka tillgången till hela landskapet runtom.

Utlysningen frågade också efter tvärvetenskapliga samarbeten mellan konst och naturvetenskap. I vårt team har forskare inom naturvetenskap, konstnärer och arkitekter arbetat tillsammans och på olika sätt belyst aspekter av industrins avtryck.

Mesafältet var inte alls speciellt giftigt, visade det sig. Naturvetenskapen kom in med sakliga förklaringar: mesa är ett basiskt material, som uppkommer som restprodukt ur papperstillverkning. Det är som en sorts kalkhaltig lera, som dels har så högt pH-värde att växter har svårt att leva där och dels är så hårt packad att rötter svårigen tränger igenom. Parallellt med det började ett konstnärligt utforskande av platsen som fortfarande pågår och växer.

På 1960-talets flygfoton ser området helt anorlunda ut än idag. Skarpa konturer av mörka dammar avtecknar sig på området, och det är tydligt att det är en medveten och ingenjörsmässigt utförd konstruktion. När fabriken var igång användes området för att skilja ut pappersfiber från vattnet som sedan leddes vidare till sjön, och för att deponera mesa som var en restprodukt. Stigen som nu löper runt mesafältet går på de gamla invallningarna, som genom decennierna har grumlats i sin skarpa och genomkorsats av träd.

Mesafältet skulle kunna ses som en prototyp för hur man utvecklar platser med små medel och med lokala aktörer. Ofta innebär ju fysisk planering att en gestaltning först arbetas fram och formges, oftast på ett kontor, och sedan utförs. Här har det istället handlat om att utgå från det som redan finns och lyfta fram det speciella i det. En hög konstnärlig närvaro och en finkalibrerad känslighet för allt det platsen berättar om. Det område vi kartlagt, inventerat och arbetat med omfattar mer än femtio hektar. Som prototypområde är det alltså gigantiskt. Däremot är själva interventionerna blygsamma och finstilta. Nu finns en framkomlig väg även om den fortfarande upplevs som vild och snårig. Känslan av att själv få utforska en märklig och undanskymd plats var just det vi ville bevara. Det är ett sätt att arbeta som kan beskrivas som att göra det bästa man kan med det man har. Det är inte de stora pengarnas platsutveckling, utan en lågmäld och varsam, som tar hand om det som redan finns.

Innan dammarna anlades på mesafältet var det betesmark för djur. Visserligen håller naturen sakta på att återta det karga området nu, men det tar tid. Kor skulle kunna vara till hjälp för att påskynda den processen, och hjälpa till att läka platsen. Det finns exempel på hur man arbetat på det sättet för att stoppa öken-spridning. Genom att ställa ut ensilagebalar till kor på områden som är för torra för att det ska växa gräs, kan en process påbörjas som gradvis återför den biologiska aktiviteten i området. På bara några år har spruckna halvöknar gått till att vara frodiga ytor med stor artrikedom med den metoden.

Healing Heritage

I forskningsprojektet Healing Heritage arbetar konstnärer, forskare och arkitekter tillsammans för att göra det som från början kan ses som ett problem – föroreningarna – till utgångspunkt för att skapa något nytt.

På Fengersfors bruk i Dalsland prövas metoder för att med hjälp av växter rena mark från tungmetaller. En första visningsträdgård med markrenande växter öppnade sommaren 2022, en andra står klar våren 2023. Projektet har kartlagt hur industrin påverkat hela landskapet mellan de två sjöarna Knarrbysjön och Ärr, som under industritiden använts för inlottning av timmer och utskepning av färdigt papper.

Projektet omfattar testning av fyto-remedieringsväxter samt en bredare undersökning av förhållandet mellan industri, historia, landskap och miljö. En utgångspunkt för projektet är att bidra till att utveckla nya former för att bevara och tillgängliggöra kulturhistorisk miljö och att skapa nya offentliga rum på landsbygden.

PROJEKTÄGARE: Not Quite.

PROJEKTPARTER: Warm in the Winter, RISE, Urban Futures.

PROJEKTLEDARE: Ylva Frid.

MEDVERKANDE: Cordula

Bielenstein-Morich, Ulrika Aneer, Miklós Fözö, Björn Ekelund, Yaroslava Korchagina, Fredrik Fogelberg, Kristina Mjöfors, Kerstin Hemstöm, Jenny Lööf, Nils Strand.

FINANSIÄR: Formas genom utlysningen Gestaltad livsmiljö.

PROJEKTID: 2021–2024.

www.healingheritage.se

Om vi på sikt kunde göra något liknande på mesafältet skulle området så småningom kunna återskapas som betesäng. Mesafältet skulle då gå från att vara en skulpturvandring genom en sorts deponiområde till att bli en vandring genom ett betat kulturlandskap.

På så sätt är det här också en prototyp för en ny syn på naturvård, som innebär att gå från förvaltande – det vill säga avsätta skyddsvärd natur till nationalparker och naturreservat – till att aktivt återskapa natur på platser där den försvunnit. Den processen brukar kallas *rewildening* och lyfts ofta som ett av svaren på den gigantiska utmaning vi står inför på jorden.

Lästips:

Granström, Helena & Elmerstad, Marcus. (2016). *Det som en gång var*. Stockholm: Natur & kultur.

Nesbitt, Lois. (2003). *Brodsky & Utkin: The complete works*. New York: Princeton Architectural Press.

Schalansky, Judith. (2012). *Atlas över avlägsna öar*. Malmö: Pequod Press.

Hur prototyper man?

Malin Finlöf

Innan en prototypprocess börjar finns det alltid ett initiativ. Det kan komma från flera håll: från en medborgare, en medarbetare på kommunen eller en fastighetsägare – eller från ett helt annat håll. Initiativet uppkommer av två anledningar, antingen för att det finns en plats som ska utvecklas eller för att det finns ett behov som behöver en plats. Oavsett vilken som är den aktuella anledningen behöver platsens eller behovets förutsättningar kartläggas.

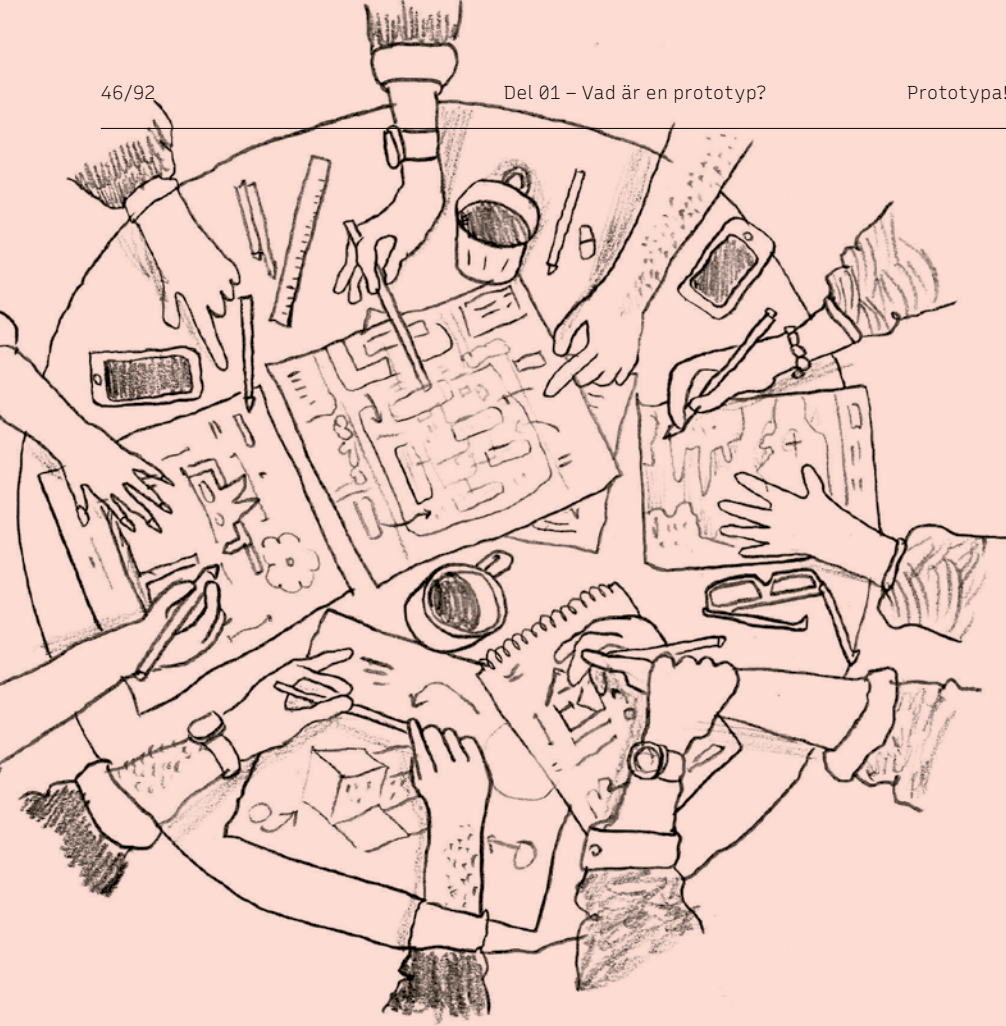
För att kartlägga ett behov är det alltid mest givande att prata med målgruppen, eller om en sådan inte finns, med någon som jobbat länge med att tillgodose behovet. Behov är viktiga även när det är platsen som är utgångspunkten, men kommer då senare i prototypprocessen.

Malin Finlöf är arkitekt, anställd inom Göteborgs Stad och har sedan 2016 platsbyggt och utvecklat i tidiga skeden, bland annat i Frihamnen och Hammarkullen.

ILLUSTRATION: Lukas Hamilcaro

När man ska utveckla en plats är det önskvärt att det är en där man just börjat planera eller snart ska sätta i gång. Det är viktigt att det finns tid mellan start och den tidpunkt då området ska stå färdigt – det är precis då en platsutvecklingsmetod med prototypen i fokus bäst kommer till sin rätt. Planerare behöver vara med i processen, antingen som drivande part eller genom regelbunden medverkan. Prata med dem och förstå vad de har tänkt sig på platsen. Ofta finns det någonting att utgå ifrån, kanske en vision, översiktsplan eller något annat övergripande planeringsdokument.

Vill du kartlägga en plats krävs det att du tillbringar tid på platsen för att lära känna den – från alla dess sidor. Och var hellre där ofta och under längre tid än att bara göra platsbesök då och då. Ha picknick, ta foton eller skissa, ta med gamla kartor och se vad som finns kvar. Finns det kanske någon bok som handlar om platsen? Någon historia? Kanske har någon jobbat eller bott där som du kan prata med? Sedan finns mer tekniska och juridiska förutsättningar. Vem är det som äger marken? Finns det några markförutsättningar som är bra att känna till?

Samla allt material någonstans, det är alltid bra att ha. Dokumentera platsen som den är just nu: finns det något som är utmärkande? Vilka kvalitéer kan identifieras? Prova att vara där vid olika tider på dygnet, olika länge. Bjud in andra – några som inte tänker likadant. Vad ser de på platsen? Har de varit här förut? Vad kan de föreställa sig? Vad skulle få dem att åka dit?

Tänk på att det kan vara smart att ha med sig något att bjuda på, en speciell upplevelse eller något annat som gör de inbjudna glada. Då brukar de bli piggare på att dela med sig av sina tankar och idéer och det blir enklare att stanna kvar. Det kan också vara idé att fråga grupper som inte vanligtvis blir tillfrågade eller springer på samrådsmöten stup i kvarten. Ofta finns det starka incitament för att skapa något specifikt för marginaliserade grupper som inte brukar få stå i centrum. Förhoppningsvis skulle de inbjudna börja tycka så mycket om platsen de är med och bygger att de befolkar den under tiden. Generellt kan man säga att platser kan vara magiska när man är ensam men allra bäst blir de när man är tillsammans.

Bjud in planerarna igen om de inte varit med i kartläggningen och dela det insamlade materialet med dem, gärna i en form som de inte är vana vid. Kanske vill de vara med och luncha på platsen? Ju bättre både planerare och prototypare känner platsen, desto större kunskaper kan inhämtas genom att testa prototyper. Planerarna kan ta med sig sina skisser och en rulle skisspapper så kan kvalitéerna märkas ut och materialet sättas samman.

Reflektera över de samlade lärdomarna om platsen och vad som skulle kunna hända i framtiden. Finns det något som hänger ihop? Finns det några fysiska förutsättningar på platsen som skulle vara smarta att spara på? Går de att behålla som en brygga mellan nu och sedan? Något som finns kvar av det som har varit behöver kanske bara en mindre justering för att möjliggöra en ny framtid.

Sällan får man med allt när man sitter på sin egen kammare och funderar. Så det kan, precis som under kartläggningsarbetet, vara klokt att samla ihop ett gäng som tänker olika. Det är bra om en sådan grupp är avlönad, så en upphandling eller liknande är att föredra. Var noga med vad som efterfrågas. Att ha ett tvärdisciplinärt team med olika perspektiv är ett måste, annars blir man sällan överraskad. En arkitekt av något slag brukar vara bra, men kanske också en kulturgeograf eller konstnär. Ha med någon som är säker på handen och snabbt kan skapa bilder och skisser utifrån de diskussioner och tankar som uppkommer. Vad skulle hända om man gjorde så eller så?

Att kommunicera i bilder är viktigt när det gäller den här typen av projekt där slutresultatet sällan går att säga något om på förhand. Kontinuerlig diskussion och återkoppling är en förutsättning för att kunna följa med i en varierande process mot ett okänt mål. Eventuellt ska några som var med i kartläggningen också vara med i diskussionen, de kan ha värdefulla perspektiv i det här skedet.

Parallellt med att förslaget skissas fram bör man prata med markägaren. I den bästa av världar är det man själv som äger marken, i annat fall behöver man komma överens om vad som är möjligt att göra och vem som ska stå för notan. Till slut har ett par prototyper identifierats som känns spännande att utveckla, ett par vad-skulle-hända-om-inslag som väcker nyfikenhet och engagemang. Undersök vilken eller vilka av dem som är möjliga att realisera, utifrån given tidsram och finansiering. Ibland kan det finnas någon utlysning där man kan söka ekonomiskt stöd som kan bekosta resurser för en mer utforskande eller tidskrävande process.

När skissförslaget fått en fastare form och blivit en bygglovshandling (om det behövs!) ska det skickas in. Detta kan vara bra att ha med i tidsberäkningen från början då det kan vara långa handläggningstider. Samtidigt som den processen pågår går det dock utmärkt att börja med projekteringen. Vilka material ska användas? Var går de att få tag i? Är det möjligt att återbruka material någonstans ifrån? Tänk också igenom byggprocessen – vissa delar behöver utföras av fackmän men andra moment går kanske att bygga tillsammans med andra? Vore det möjligt att bjuda in noviser? Vill alla människor som var med i kartläggningen vara med och bygga prototypen? Om det går att öppna delar av den här processen och bjuda in andra är det alltid roligt och det skapar relationer – både till platsen och till funktionen som prototypen ska upprätthålla. En inkluderande process skapar engagemang som är önskvärt att få med i de kommande stegen av prototypprocessen – användandet.

Nu är det dags att bygga prototypen! Det här är både en av de roligaste och mest intensiva delarna i projektet. Försök att njuta av den här perioden och hitta stunder att mellanfira ett oavslutat arbete. När prototypen är klar är det bra att bjuda in brett till öppningsfirande. Beslutsfattare, planerare, kartläggare, byggare med flera. Då kan man gemensamt undersöka vad det egentligen blev för något, oftast i kombination med en prototypspecifik aktivitet. Exempelvis ett utekök, vars främsta funktion såklart är att bereda mat men som också skapar ett ypperligt tillfälle att laga och äta mat tillsammans. Vad händer då? Vilka samtal uppstår? Vilka möten? Var sätter sig folk?

När prototypen väl är byggd och invigd är det viktigt att den får fortsätta att leva. Hur kan den göras levande? Behöver det vara någon på plats som aktiverar den eller handlar det om att sprida information om att den finns och kan användas? Det är också viktigt att fortsätta att förvalta den. Ibland är det små och billiga justeringar som kan ge en prototyp ett riktigt lyft. Det är viktigt att det finns lite budget kvar till den här delen, för att skapa program som lockar besökare och ger dem möjlighet att komma med egna idéer som de kan förverkliga. Alla relationer som uppstår under processen behöver tas om hand, oavsett om de ska avslutas, fördjupas eller ändra form. Den samlade kunskap som processen gett upphov till är också viktig för flera att ha med sig i kommande steg – planerare, byggare, beslutsfattare och andra. Bästa sättet att lära sig något, det är att testa det!

Hur gör man slut med en prototyp? Prototypen har en begränsad livslängd, det är en av dess kvalitéer men utgör också en utmaning när perioden närmar sig sitt slut. Det finns ett uttalat löfte i varje samtal, skruv eller skrapår – alldeles oavsett hur medveten man varit om det tidsbegränsade i projektet.

Allra bäst är det om prototypprocessen kommit fram till en permanent lösning av samma slag som finns på platsen innan prototypen behöver avvecklas. Något som får vara kvar kan bära historien framåt och bevara de goda relationer som uppstått under arbetets gång.

Men det är inte alltid så att prototypen får möjlighet att leva vidare, vare sig på annan plats eller i ny, permanent form. Då behöver man vara uppmärksam på hur man tar farväl och hur man tackar för den tid man fått. Någon typ av manifestation, kanske en möjlighet för människor att uttrycka sina känslor direkt på platsen eller genom en gemensam avveckling, kanske en öppen workshop där prototypen rivs skruv för skruv, bräda för bräda. Avsluta värdigt och på samma sätt som processen påbörjades – tillsammans.

Lästips:

Bader, Markus, Kafka, George, Schneider, Tatjana & Talevi, Rosario. (red.) (2022). *Making futures*. Leipzig: Spectormag GbR.

Så går det till!

02

Prototyp som förändringsmotor

Kolbjörn Guwallius i samtal med
Jessica Segerlund, chef för Arkdes Think Tank, Stockholm
Kristoffer Nilsson, samordnare för Nyhamnen, Malmö stad

När Jessica Segerlund och Kristoffer Nilsson började arbeta med Frihamnen i Göteborg hade de handplockats från Helsingborg. Där hade de redan jobbat med ett hamnprojekt i väntan på kommande stadsutveckling, Folkets Hamn på den tidigare Oslopiren.

– Vi fick en förfrågan från Göteborg om att komma och föreläsa om platsbyggnadsmetodik. Därefter genomförde vi en förstudie och föreslog att arbeta fram platsen genom prototyper, berättar Jessica Segerlund.

Kristoffer Nilsson hade redan slutat i Helsingborg och Jessica Segerlund sade upp sig. I Göteborg anställdes de på varsitt håll, Kristoffer Nilsson på stadsbyggnadskontoret och Jessica Segerlund på det kommunägda bolaget Älvstranden Utveckling AB.

De tog till sig visionen för Älvstaden som en inkluderande testarena där allmänheten skulle involveras. Jessica Segerlund menar att deras arbete fick andra att tänka att inkluderingen därmed var löst.

– Alla delprojekt i Älvstaden skulle utvecklas så och kanske blev vi lite av ett alibi för andra, men det är centralt i visionen, säger Jessica Segerlund.

Att involvera allmänheten ses alltmer som en framgångsrik väg för stadsutveckling. Sedan projektet i Göteborg har EU lanserat initiativet *New European Bauhaus*, där inkludering är en av hörnstenarna. Syftet är att uppmana till miljömässig hållbarhet, god estetik och inkludering i vardagsmiljöer. Inkludering gäller allt från tillgänglighet till ekonomiska förutsättningar att delta.

– Gestaltning måste göras tillsammans med brukarna. Det är kopplat till hållbarhet och den omställning vi måste göra, säger Kristoffer Nilsson.

Han tror att det gängse arbetssättet där en planarkitekt lägger ut en stadsplan inte alltid blir bra ur ett hållbarhetsperspektiv. Standardproceduren inkluderar politiker och tjänstemän, men sällan brukare förutom när någon överklagar.

– Det kanske är ett lättare sätt att arbeta på, men det kommer inte att uppnå det som vi behöver göra, säger Kristoffer Nilsson.

Samtidigt är det väl så man oftast gör?

– Ja, absolut.

Behöver vi helt komma bort från det?

– Det finns fördelar med planinstrumentet och kompetens kopplad till det. Jag tror inte att man bör ersätta planinstrumentet helt, men man måste förändra det. Delar i stadsutvecklingen behöver vara stabila, som den övergripande strukturen. Stadsutveckling sker över tid och det är därför möjligt att arbeta aktivt med tidsdjup och bygga kunskap utifrån en plats, att identifiera platser och strategiska frågeställningar där tid finns att experimentera.

Genom att inte överlåta allt på planerare och ingenjörer kan man fånga upp idéer som är förankrade i en plats och dess brukare, tror Kristoffer Nilsson.

I Frihamnen arbetade man med tillfälliga bygglov, vilket var en förutsättning för att komma igång snabbt. Att det saknades detaljplan underlättade också.

På platsen fanns ingen lokal befolkning som kunde delta eftersom det är ett före detta industriområde som ska omvandlas till stad. Det centrala läget gjorde att vissa grupper kunde hittas i närliggande bostadsområden. Men den till en början ogästvänliga miljön på trehundra meters avstånd till närmaste lägenheter – fågelvägen – var en utmaning för inkluderingen. Vem skulle och kunde inkluderas?

– En avgörande del var att vi arbetade med föreningen Passalen som en aktör i förvaltning och programarbete för det vi kallade allmötesplatsen. Utifrån det skapades närvaro på platsen.

Finns det grupper som man inte når?

– Ja, absolut. När vi gjorde prototyperna krävde vi att få jobba tillsammans med olika grupper. Allmänna bastun var en öppen inbjudan, Berget var kopplat till en förskola och vi byggde en park med pensionärer. Flera olika grupper deltog, även om det hade kunnat göras mer metodiskt, säger Kristoffer Nilsson.

Prototyparbetet innebar att innehållet i Jubileumsparken och placeringen av dess olika delar kunde testas på ett annat sätt än om man hade arbetat med en traditionell detaljplan där allt bestäms innan man börjar bygga.

– Vi ritade, projekterade och uppförde allting på fjorton månader. Det måste vara rekord. Jag tror inte att vi fattade det själva medan vi arbetade, minns Jessica Segerlund.

Hade du kunnat arbeta med ett liknande projekt igen?

– Jag tror inte att någonting ska göras exakt likadant på någon annan plats. Det var inbegripet i det vi gjorde att det var plats-, tids- och situationsspecifikt. Platsen i sig var unik och marken ägdes till stor del av det kommunala bolaget.

Medan Jessica Segerlund har gått vidare till Arkdes och arbetet med gestaltad livsmiljö, genomförandet av den beslutade arkitekturpolitiken, har Kristoffer Nilsson fått en ny hamn på halsen. Den här gången i Malmö. Sedan en tid är han samordnare för stadsutvecklingsprojektet i Nyhamnen. Där finns både likheter och skillnader jämfört med Frihamnen i Göteborg.

Ett begrepp han vill återanvända från Göteborg är "allmötesplats".

– Det handlar om att bygga en plats för hela staden vid vattnet. Jag tror verkligen att plats vid vatten med en relationell förvaltning har den förutsättningen.

När det här skrivs handlar det ännu om embryo till medborgarmedverkan. Det är inte lika uttalat som i Göteborg och det är inte säkert att det tillåts spela lika stor roll. Men det är tänkt att prototyper ska användas i viss utsträckning. Det är en del av hållbarhetsarbetet.

Är det en förutsättning för en hållbar stadsdel att man får med allmänheten och experimenterandet, eller kan man lyckas ändå?

– Man kan bygga en tekniskt hållbar stad. Men utan att blanda in dem som ska bo och verka där kommer man bara en bit på vägen. För mig har det blivit tydligare att det här arbetssättet är riktningen framåt, säger Kristoffer Nilsson.

Åren med Jubileumsparken i Göteborg har inneburit flera nya insikter för de båda. Jessica Segerlund berättar att utmaningarna ibland har krävt att man står på sig och inte tar ett nej när beslut rivs upp.

– Hade jag gjort det med "Bada mitt i stan" hade det landat i att det inte kommer att gå. Ingen hade ju gjort det förut. Men jag tar med mig att saker hela tiden kan bli bättre med lite nyfikenhet och om man vågar säga ifrån när något inte blir bra.

Fanns det en sorg i att släppa taget om prototyperna?

– Kanske att vi inte hade behövt släppa det så snabbt. Förvaltningsmodellen med föreningen hade behövt mer tid. *Business as usual* pressade på, men Frihamnen är gigantisk, vi hade kunnat göra det på ett bättre sätt. Prototypåren var inte riktigt klara, säger Jessica Segerlund.

Kristoffer Nilsson tror att prototypmodellen kan inspirera andra.

– Jag hoppas det, och att de tar det vidare, säger han.

Har du sett tendenser till det?

– Det finns ett intresse från flera städer i Sverige och framför allt med *New European Bauhaus*, som går mot småskaliga interventioner och har det i sitt DNA. Det blir bara bra och hållbart om man gör det tillsammans.

På vilket sätt?

– Det handlar om återbruk och om befintliga värden. Byggnader kan tas tillvara i högre grad än man har gjort de senaste tio åren. Men jag tycker mig se en skillnad.

Samtidigt som Kristoffer Nilsson märker ett allt större intresse av småskaliga projekt, återbruk och bevarande tror han att det innebär ekonomiska utmaningar. Att tänka utanför boxen ses ofta som dyrare även om det inte behöver vara det.

Kan man få med politikerna på det när man inte kan räkna hem det i ekonomiska termer?

– I Göteborg fanns en vilja att se annorlunda på ekonomi. Det finns någonting i hur våra förvaltningar är uppbyggda som gör att det är lättast att göra som man alltid har gjort. Det är den största bromsklossen för förändring, mer än politiken. Även om en politisk vilja till omställning också måste finnas, säger Kristoffer Nilsson.

Kolbjörn Guwallius är frilansjournalist, författare och fotograf. Han skriver återkommande om bland annat hållbar stadsutveckling. Flera av hans böcker behandlar aspekter av staden och det offentliga rummet, senast i *Grindstaden (2022)* om *gated communities*.

Bevara det lekfulla!

Kolbjörn Guwallius i samtal med
Anna Tidefelt, projektledare på Älvstranden Utveckling, Göteborg
Ia Kjellsdotter, verksamhetsledare på Passalen, Göteborg

Aнна Tidefelt på Älvstranden Utveckling var tillsammans med Jessica Segerlund projektledare för de prototyper i Jubileumsparken som var särskilt inriktade på barn, Berget och Näsan i blöt. Berget var ett vattenkonstverk byggt i plywoodskivor som tack vare sin klättervänlighet blev lika mycket en inofficiell lekplats som ett konstverk. Bakom utformningen stod konstnärerna Akay och E.B. Itso.

När träskivorna började ge vika var det dags att riva Berget, helt enligt plan. Då stod redan vattenlekplatsen Näsan i blöt färdig, men även den var en prototyp. Till slut har en permanent lekplats byggts på platsen.

När allt började var Frihamnen en plats där ingen bodde och som få personer hade en koppling till. Det saknades publika verksamheter och besöksmål. För att involvera barn i processen tog man kontakt med Rambergsskolan, som är den närmaste skolan även om den ligger en dryg kilometer bort på andra sidan en trafikled.

– Vi bedömde att det var viktigt att jobba med barn i närområdet, för vi såg att de troligen är de första som leker här. Men kännedomen om Frihamnen var låg, så tröskeln var mycket högre då än den är i dag, säger Anna Tidefelt.

Barnen bjöds in till en dag med vattentema. De gjorde blöta experiment och fick prova på att segla i hamnbassängen. De fick också träffa konstnärerna som skulle bygga Berget.

– Det var en lustfylld dag, det var glada barn som fick leka på en ny plats där de aldrig tidigare hade varit. De fick en smygtitt in i framtiden och det skapades en förväntan om lekplatsen med vattentema som skulle öppna.

Hur hittar man rätt grupp att bjuda in?

– Som offentlig aktör bjuder man ibland in brett genom de kanaler man har, till exempel sociala medier. Att vi hade den direktkontakten skapade en närhet.

Riskerar man att exkludera grupper också?

– Utifrån ett demokratiskt perspektiv tenderar vi att tänka att vi ska nå alla, att det är viktigt att alla alltid får samma chans. Men det blir inte för alla bara för att man gör allting allmängiltigt. Vi bedömde att barn som bor hyfsat nära skulle vara de första som lekte på ett berg i Frihamnen.

Fanns det en förhoppning om att de utvalda skulle vara representativa för allmänheten?

– Nej. Snarare skulle de representera en så lokal grupp barn som möjligt. Det kändes rimligt att börja där. Sedan dess har vi jobbat på många andra sätt för att nå ut bredare geografiskt. Det har inte varit direkt kopplat till Berget, även om lek på Berget ofta blev en del av sådana besök.

Anna Tidefelt är övertygad om att prototyperna har påverkat den fortsatta stadsutvecklingen. Den permanenta lekplatsen är Göteborgs femte så kallade utflyktslekplats och den har en unik gestaltning med drag hämtade från de båda prototyperna.

– Lekfullheten, lusten och det tillåtande finns kvar i utformningen av den nya lekplatsen.

Vattenlekplatsen Näsan i blöt står fortfarande kvar när det här skrivs. Men den ska också försvinna.

Hur är det att ta bort prototyperna?

– Det ligger i sakens natur att de är tillfälliga. En prototyp är ju i ordets rätta bemärkelse något som kommer före det permanenta. Jag tror inte att Näsan i blöt blir lika svår att ta bort som Berget eftersom det redan finns en ersättare.

En viktig aspekt av prototyparbetet har varit att det hela tiden finns någonting nytt som är på plats när tidigare objekt tas bort.

– Annars dör leken i Frihamnen och relationsbyggandet måste börja om. Det är väl så det fungerar, vi är vanemänniskor och bygger upp en relation till en plats, säger Anna Tidefelt.

För att Jubileumsparken ska fungera har det krävts personal som är på plats, inte minst för bad- och bastufunktionerna. Driften har skötts av föreningen Passalen, där Ia Kjellsdotter är verksamhetsledare. Hon tycker att det finns en skillnad mellan hur de som är involverade i arbetet med prototyperna ser på dem och hur de uppfattas av allmänheten.

– För besökarna som kommer hit är begreppet prototyp inte någonting som man förstår. Man förstår ordet, men om man kommer till badet i Jubileumsparken så är det inte för att prototypbada, utan man ska simma, bada och leka, säger Ia Kjellsdotter.

Diskrepansen mellan planeringen och allmänhetens förståelse har varit en utmaning. Men Ia Kjellsdotter tycker trots det att prototyper är ett bra sätt att utveckla staden.

– Jag tycker att det är en fantastisk metod och att man borde jobba mycket mer på det sättet. Det är viktigt att vi vågar öppna saker som inte är 100 procent färdiga. Det byggs så mycket som inte besöks och som folk inte förstår. Då är det bättre att vi får in besökarperspektivet när vi är halvvägs och lär oss så att det sedan kan påverka den permanenta gestaltningen.

Hur har folk reagerat när ni har förklarat upplägget?

– Besökare som bara vill basta och ha en härlig upplevelse ser inte på platsen som temporär. De kan undra varför man inte kan bygga ut en sak eller varför det inte finns en dusch. Då får man förklara att det är just sakerna de säger som vi tar med oss inför framtiden. Men det gynnar inte dem där och då när de vill duscha.

Men tar de det till sig?

– Ja, det tycker jag. Vi har även blivit bra på att berätta. Men ibland får det också vara komplext, man får inte vara rädd för att alla inte förstår prototypfasen. Det är bra att staden gör det här. Vi måste orka lära och problematisera och se vad som går bra och vad som går mindre bra, säger Ia Kjellsdotter.

För Anna Tidefelt tar utmaningarna inte slut i och med att prototyparbetet gör det.

– Det är övergången till det permanenta som är den verkliga utmaningen. Där behövs mycket kraft. Det är bra att man inte vet hur stor den utmaningen är, för det kan vara hämmande. Det gäller att inte vara hämmad tidigt i processen och försöka se hur man kan dra lärdomar av det som har gjorts, säger hon.

Konsten utvecklar staden

Kolbjörn Guwallius i samtal med
Magdalena Malm, generalsekreterare för Bildkonst Sverige, Stockholm

Magdalena Malm är första generalsekreterare för branschorganisationen Bildkonst Sverige som grundades 2022. Hon har tidigare bland annat varit chef för Statens konstråd. Hon tror att konstnärligt orienterade prototyper, som de i Jubileumsparken, skulle kunna spela en mycket större roll i stadsutvecklingen.

– Konst i stadsutveckling och samhällsbyggnad är en stor del av den samtida konsten. Inte bara i den offentliga konsten utan också sådant som konstnärer själva spontant engagerar sig i. Det är en av huvudfåror i samtidskonsten, säger hon.

Att konstnärer anlitas för att uppmärksamma värden som byggherrar inte ser är inte ovanligt.

– Arkitekter och andra entreprenörer är oftast beställarstyrda. De gör vad de är ombedda att göra och de är lojala med beställaren. Även om konstnärerna är betalda av en beställare är de lojala med medborgarna och samhällsfrågorna och kan titta på en plats med väldigt stor integritet.

Vad föreställer du dig att en prototyp kan vara?

– Det kan vara allt från en fysisk gestaltning till mötesplatser. Man kan med hjälp av konstverk prova hur vi kan skapa nya offentliga rum. Vad händer i den här aktiviteten? Hur programmerar vi det?

Konstprototyper kan också användas i medborgardialoger, tycker Magdalena Malm.

– Konst kan involvera publiken på många olika sätt. I stället för att man bara gör en enkätundersökning om vad folk vill ha så kan man komma åt hur det känns att vara på en plats.

Tror du att konstens roll i stadsutvecklingen kommer att utvecklas framöver?

– Ja, absolut. Jag tror dels att den kommer att bli ännu mer socialt involverande och hantera frågor kring vad våra offentliga rum är. Jag tror också att vi kommer se att konst integreras i stadsutvecklingsprojekt på ett helt annat sätt. Man kan skapa stora mervärden i stadsutvecklingen som tar upp det mänskliga perspektivet.

Och därifrån se hur man ska ta det vidare?

– Ja, och för att pröva sig fram behöver man ofta börja med prototyper. Då får man en mer organisk process där man förstår platsen steg för steg innan man gör permanenta lösningar. Man kan ha ett inlyssnande förhållningssätt till platsen och till människorna som är där.

Måste konsten tilltala ett flertal för att ha legitimitet när den är i ett offentligt rum?

– Ofta pratar man om konst som tilltalande eller vacker, men jag tycker att det mest intressanta är att den är relevant. Betyder den något? Gör den någon skillnad? Vi behöver inte meningslösa konstverk.

Hur vet man om den är relevant?

– Det vet man om man jobbar med konst och man märker det på hur folk relaterar till den. Bryr de sig om den, ser de den, diskuterar de den? Konst är ju inte utsmyckning, det talade man om förr i tiden. Jag tänker att konst är ett innehåll och någonting som väcker känslor och tankar.

Behöver konsten bli mer deltagarorienterad?

– Mycket konst som görs i det offentliga rummet är deltagarorienterad. När man pratar om till exempel medborgardialoger handlar det inte om att folk ska få bestämma exakt hur ett hus eller en gata ska se ut utan om att det är viktigt att lyssna in vilka behov som finns och vad människor längtar efter.

Vad man får fram i en dialog behöver processas vidare. Det handlar inte om att genomföra omröstningar, utan om att lyssna in och tolka.

– Att vi ska uppnå majoritet och folk ska få bestämma själva är en förenklad idé om deltagande. Jag tror att vi kan hitta mycket mer intressanta idéer om deltagande genom inlyssnande processer. Många konstnärer är duktiga på att förstå, översätta, tolka och lyssna in.

Magdalena Malm har inte varit involverad i prototyparbetet i Göteborg, men däremot i stadens permanenta konst. Som chef för Statens konstråd var hon ordförande för juryn som beslutade om den konstnärliga utsmyckningen av Västlänken.

Ett verk som väckte omfattande debatt var *Evig anställning* av Simon Goldin och Jacob Senneby. En person skulle få som jobb att stämpla in i ett särskilt rum på station Korsvägen och efter eget huvud sedan bestämma vad hen ville ägna arbetsdagarna åt. En del kritiker tyckte att det var cyniskt. Magdalena Malm håller inte med.

– Det var ju inte så att personen skulle vara till allmän beskådan. Det var en person som skulle checka in och checka ut och sedan valde vad den ville göra med sin dag. Jag tror att vi är många som kommer att stå inför det när AI utvecklas, att alla kanske inte har samma sysselsättningsgrad. Vi behöver hitta andra sätt att fördela våra resurser på i framtiden.

Konstverket ställdes sedermera in av lagtekniska skäl eftersom staten inte fick finansiera en stiftelse som betalar ut lönen. Men de andra verken blir av. Mer subtilt tankeväckande kanske Danh Vos verk på Centralstationen blir. Det integreras i byggnaden genom bland annat möblemanget och bygger på en så kallad kinesisk träknut, ett pusselspel. Det är en blinkning till att Göteborg tidigt var en hamn för handel med Ostasien. Men träknutskonstruktionen är också samma som hus kan byggas med för att stå emot jordbävningar.

– Det är ett mångkulturellt samhälle, det finns friktioner där. Men vi kan bygga husen på konstruktioner som tål friktion. Så det var en väldigt stark konceptuell idé om ett mångkulturellt och pluralistiskt samhälle som kan hålla ihop om vi bygger det rätt.

Flera av verken i Västlänken tänjer på gränserna för hur offentlig utsmyckning kan se ut eller vara konstruerad.

Är det en viktig diskussion?

– Ja, för den offentliga konsten har länge halkat efter den samtida konsten för att den är bunden till en byggnad eller plats. Den ska vara permanent när resten av konsten kan vara exakt vad som helst. Utsmyckning har varit en viktig inkomstkälla för konstnärer men inte ett område där konstnärliga idéer utvecklades.

På Konstrådet ville Magdalena Malm bredda den offentliga konsten till att bättre spegla samtidskonsten. På så sätt kan den bli lika relevant som den fria konst som visas på institutionerna, tänker hon. Den offentliga konsten behöver inte bara vara vacker att titta på.

– Konsten har många andra värden. Den kan väcka frågor och påminna om vad det innebär att vara människa. Ibland vill man bara skapa en positiv och omhändertagande miljö, men i andra delar av en stad kan det behövas ett motstånd så att man vaknar till och förstår frågor.

Att begränsa den offentliga konsten utifrån idéer om vad som är vackert vore en farlig väg att gå, tror Magdalena Malm.

– Det har kommit förslag om att man ska folkomrösta om offentlig konst. Men principen om armlängds avstånd är viktig, inte bara inom kulturen. Vi vill inte att allmänheten ska bestämma vem som går först i vårdkön. Vi behöver gå tillbaka till att tänka att de som har kompetens bestämmer vissa saker.

Deltagandet behöver ta andra vägar än genom direkt beslutsfattande?

– Man kan ta in dimensioner av deltagande i den offentliga konsten och vara mer öppen i processerna. Men om majoriteten skulle bestämma vilken konst vi ska ha saknas kunskapen, på samma sätt som att läkare måste få bestämma hur vården ska organiseras.

Samtidigt blir man ju delvis påtvingad konsten i en offentlig miljö?

– Ja, men man är påtvingad miljön i en busskur eller på en vårdcentral också. Jag tror inte att vi vill ha folkomröstningar om exakt hur busskuren ska se ut. Vi vill ha en förståelse för vad människor vill vara med om i busskuren och utifrån det låta professionella utforma det.

Från prototyp till permanent

Kolbjörn Guwallius i samtal med
Jan Liesgang, arkitekt på raumlaborberlin, Berlin

Den ser ut som något som kan ha stått där sedan industrihamnen anlades, Allmänna bastun. Det var också en del av idén bakom konstruktionen och valet av material. Det prövande projektet, lett av Berlinbaserade arkitekturkollektivet raumlaborberlin, har gett Jubileumsparken en byggnad som både blev en succé och ett rivningsprojekt. Under 2023 ersätts "Svettekôrka" av en ny konstruktion utifrån samma idé.

Raumlaborberlin ledde också arbetet med Allmänna badet intill. En bassäng som vilar på pontonbryggor ute i den större hamnbassängen i Göta älv. Den byggs också om, till ett större bad med flera bassänger men baserad på samma koncept.

Raumlaborberlin tog sin början på 1990-talet efter Berlinmurens fall. En grupp arkitekter varav flera kände varandra sedan studietiden såg möjligheterna med de ödsliga offentliga rum som plötsligt frigjordes i staden.

Sakta men säkert övergick deras spontana aktiviteter i en professionell praktik där de anlätades för projekt i skärningspunkten mellan arkitektur, konst och urbanism. Bland annat tog de sig tidigt an ett projekt i Halle-Neustadt nära Leipzig i forna DDR, där staden krympte till följd av att befolkningen flyttade efter återföreningen. Då behövde de boende involveras.

– Det fanns inget annat val, det var enda sättet att ta reda på vad som pågick. De som bodde där önskade en bra social utveckling. Som arkitekter tänker vi ofta att vi sitter på lösningarna, men vi behöver involvera medborgarna, de lokala experterna, för att förstå vad som verkligen händer, säger Jan Liesgang, en av grundarna till raumlaborberlin som tillsammans med kollegan Francesco Auzzo ledde arbetet i Göteborg.

Projektet resulterade den gången inte i någon omfattande praktisk förändring. En kommun som håller på att krympa kostymen har inga stora möjligheter att göra satsningar. Men när raumlaborberlin var med och arrangerade en teaterfestival insåg de att man trots allt kan göra något utan en massa pengar och inflytande.

Den inställningen har de tagit med sig. Hela tiden har de fortsatt att involvera amatörer i arbetsprocesserna.

– Det handlar om att göra det möjligt för icke-professionella att delta i planerings- och arkitekturvärlden, i utvecklingen av deras bostadsområden och låta deras röster höras i det offentliga rummet.

När raumlaborberlin blev kontaktade från Göteborg trodde de först inte att de skulle ha tid. Men till slut åkte de dit och mötte i huvudsak en asfalterad yta.

– Det liknade mest en stor parkering. Det fanns ett par konstverk, men det var väldigt lite folk där och mycket blåsig. Vi blev lite misstänksamma. Vem är det här tänkt för, kommer det att upplevas som en park? Det skulle behövas några träd eller en lekplats.

Jan Liesgang och hans kollega bad att få bygga precis vid vattnet, där det åtminstone fanns några träd. Sedan tog de tag i skissarbetet. De gjorde en modell av bastun i dator och byggde en fysisk modell innan bygget satte igång. Många av lösningarna kom till på plats allt eftersom.

– Det kom ett tillfälle när projektledaren Kristoffer Nilsson berättade att det behövdes en hiss. Vi hade inte trott att det krävdes i en prototyp, men det behövde vara tillgängligt. Då fick vi planera om, gå ifrån fyra smala ben till att hantera att tjockt ben som utgjordes av hissen.

Att många beslut fattades under arbetets gång gjorde byggnadsprocessen organisk. Hemma i Tyskland hittade raumlaborberlin en firma som hade erfarenhet av att bygga pooler med naturlig rening. Själva hade de ingen erfarenhet av poolbyggande, vilket innebar att de behövde lära sig snabbt.

Från planeringsstart till invigning var det bara ett drygt halvår. Det förutsatte nya arbetsmetoder och korta kontaktvägar mellan arkitekterna och de entreprenörer som krävdes.

Att konstruktionen behövde ändras för att få in en hiss var inte det enda som förändrades under arbetet. Andra tillgänglighetsaspekter behövde också justeras. Men värst var att bastun blev felisolerad.

– Folien sattes på utsidan för att skydda mot regnet, men den skulle ha varit på ett annat ställe.

Efter några år var den Kasper Sahlin-nominate Allmänna bastun mögelskadad. Det bidrog till att det var omöjligt att låta prototypen bli en permanent byggnad. Kanske kunde den annars ha stått kvar. Nu fick bastun i stället permanentas genom att byggas upp från grunden med återvunnet material från prototypen. Men Jan Liesgang tycker inte att det är så illa, han ser det mer som en läroprocess.

– Det var trots allt tänkt som en tillfällig byggnad. Vi dubbelkollade förstås allting ändå, det handlar också om skattepengar. Vi pratade med både bastuexperter och ingenjörer. Men om vi från början hade sett att bastun kunde stå för evigt hade vi nog gått ett varv till med allt. Det är lite olyckligt, men sådant händer även med permanenta byggnader.

En stor framgång är i stället att bastun och badet faktiskt blev stora publiksuccéer.

Hur fungerade bastun som offentligt rum?

– Jag tycker att den fungerade mycket bra, som en märklig inkubator som sammanför människor med väldigt olika bakgrund, unga och gamla. Ibland höll sig bastubadarna för sig själva, andra gånger började de diskutera med varandra om staden, området och sådant.

Jan Liesgang tycker att prototypbadet var lärorikt inför utformningen av det permanenta badet, som raumlaborberlin också har ritat. En pool blir nu till tre och det byggs en gångbro som man kan hoppa från.

– Prototypen har definitivt påverkat det permanenta badet, det hade aldrig sett ut som det gör om vi bara hade fått ett rent design-uppdrag från början. Det är så organiskt och landskapsorienterat nu, på något sätt både samspelar det med bilden av hamnen samtidigt som det utmanar den, säger Jan Liesgang.

Urban aktivism

Kolbjörn Guwallius i samtal med
Kristian Koreman, arkitekt på Zones Urbaines Sensibles, ZUS, Rotterdam

Luchtsingel, ungefär luftkanal på svenska, är en ovanlig gångväg i centrala Rotterdam. Man kan säga att den börjar 250 meter öster om centralstationen, som en passage genom ett hus. Ovanför entrén välkomnar orden "Test Site Rotterdam". Den som går in hamnar på en bakgård och leds genom kvarteret 150 meter bort till en trappa, där Luchtsingel via ett upptaget hål på andra våningen i ett hus övergår i en gulmålad träbro.

Bron kopplar sedan ihop en handfull punkter med varandra längs en sträcka på 400 meter och gör att den som ska gå österut från centralen helt kan undvika biltrafik längs en sträcka som annars blir uppemot tre gånger så lång beroende på målpunkt.

Men den största poängen med Luchtsingel är att den med ett stick mitt på bron kopplar ihop centrum med den nedlagda järnvägsstationen Hofplein, förr ändstation för en separat högbanejärnväg mellan Haag och Rotterdam, på andra sidan spåren.

Den kulturminnesmärkta viadukten är intakt längs en sträcka norrut på 2,4 kilometer, förutom att själva spåren har tagits bort. Under den finns en mängd undergångar, men också små kommersiella verksamheter i valvbågslokaler. Den första delen av viadukten, själva stationen, har gjorts om till en grönskande takpark. Tanken är att den på sikt ska bli ett grönt promenadstråk genom och ut ur staden. Ungefär som The High Line i New York City.

Allt började under det tidiga 2000-talet. Fastighetsspekulation i Rotterdams centrum gjorde att hyrorna gick upp utan att områden i staden aktiverades. Det historiska, myllrande centrumet som hade förstörts under andra världskriget hade under efterkrigstiden ersatts av stora, moderna byggnader som med tiden stod öde samt storskalig infrastruktur som innebar barriärer i den fragmenterade stadsväven.

– Man kunde känna att det var en kris på gång innan något hade hänt. Vi tänkte att fastighetsmarknaden inte kan lösa behovet av aktivering i området, så vi föreslog att man skulle låta det offentliga rummet och dess infrastruktur få tjäna som en katalysator för urban omvandling, säger Kristian Koreman på Zones Urbaines Sensibles, ZUS.

2001 grundade han arkitektkontoret tillsammans med kollegan Elma van Boxel. Att kalla ZUS för ett arkitektkontor är kanske en snål beskrivning, eftersom det är så mycket mer. Arkitekterna utför både uppdrag och bedriver utifrån eget huvud forskning och experiment inom urban design och urbana landskap.

Vid starten flyttade de in på ett slags rivningskontrakt i ett öde kontorshus, Schieblock precis vid järnvägen, som de renoverade och gjorde till sitt. Snart tog idéerna om att väcka liv i stadsdelen form. Med hjälp av crowdfunding kunde de komma igång med de första delarna av den gula bron, som var deras eget initiativ.

– Det första som gjordes var bara hålet i byggnaden, en plattform och en trappa ner på husets utsida, mot trafikleden, berättar Kristian Koreman.

Det var 2012. Året därpå förlängdes plattformen till en bro över trafikleden och 2014 stod hela den nuvarande sträckan klar.

Bron uppfördes i efterdyningarna av flera finansiella kriser. Dessa hade bidragit till en känsla av att myndigheterna inte längre med självklarhet skulle förvalta de offentliga rummen. I stället tog privata initiativ över i flera europeiska och amerikanska städer, berättar Kristian Koreman.

– Vi kände att om man prioriterar det offentliga rummet tar man sig också an fundamentala demokratiska värden i våra städer. Luchtsingel handlade om att understryka behovet av det offentliga rummet, att säga att det är något vi borde värdesätta. Det handlade aldrig bara om själva bron.

Genom att bygga bron möjliggjordes också andra projekt i anslutning. En del av en parkeringsplats innanför Schieblock blev en *biergarten*, baksidan på ett annat hus kunde bli en ny entré och så möjliggjordes den där takparken, bland mycket annat.

Allt hände inom samma projekt?

– Ordet projekt är missvisande, det var mer som en rörelse av interventioner. Jag skulle nästan säga att det var en lavin av interventioner. Små prototyper som växte sig större och större.

I boken *City of Permanent Temporality* från 2019 beskriver ZUS sin "urbana aktivism" i Rotterdam under 18 års tid. Staden beskrivs som en plats i ständig rörelse utan att någon sin ha som ambition att landa i ett slutmål.

– Där visar vi upp 77 projekt, varav Luchtsingel bara är ett. Men det är förstas den mest uppenbara och storskaliga interventionen. Den blev framgångsrik eftersom den möjliggjorde så mycket annat.

När Luchtsingel uppfördes var det som en temporär struktur. Kristian Koreman menar att det inte hade kunnat ske på annat sätt. Det hade aldrig gått att få ett permanent tillstånd för en egeninitierad experimentell konstruktion som inte heller är tillgänglighetsanpassad.

– Tanken var att den skulle få stå i tio år och sedan rivas. Men det är klart att vi hoppades på en längre livslängd. Vi byggde i trä som har en teknisk livslängd på flera decennier.

När tioårsdagen närmade sig hade åtskilliga planer på förtätning i området tillkommit. Mycket kanske just tack vare Luchtsingel. I vilket fall räknade fastighetsutvecklarna med att bron fanns där och började efterfråga garantier för att den skulle bli kvar.

– Deras planer sträckte sig förstås längre än tio år. Och till slut satte kommunen ner foten och sa att den får vara kvar. Diskussionerna handlar nu om långsiktigt underhåll. Kanske kommer materialet på sikt att bytas ut mot stål, betong eller nytt trä.

Prototyper i Göteborg

ILLUSTRATIONER: Lukas Hamilcaro, raumlaborberlin

TEXT: Cecilia Helsing

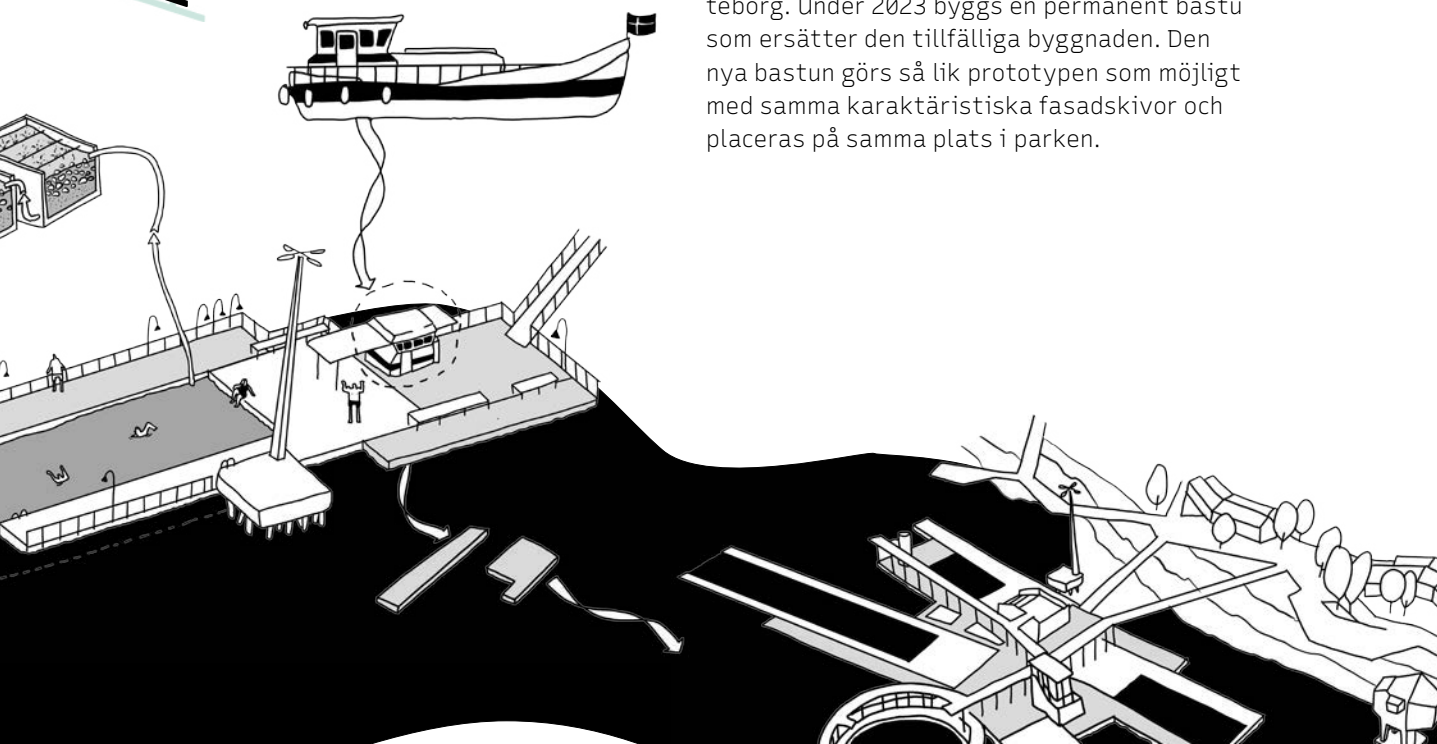
Allmänna bastun

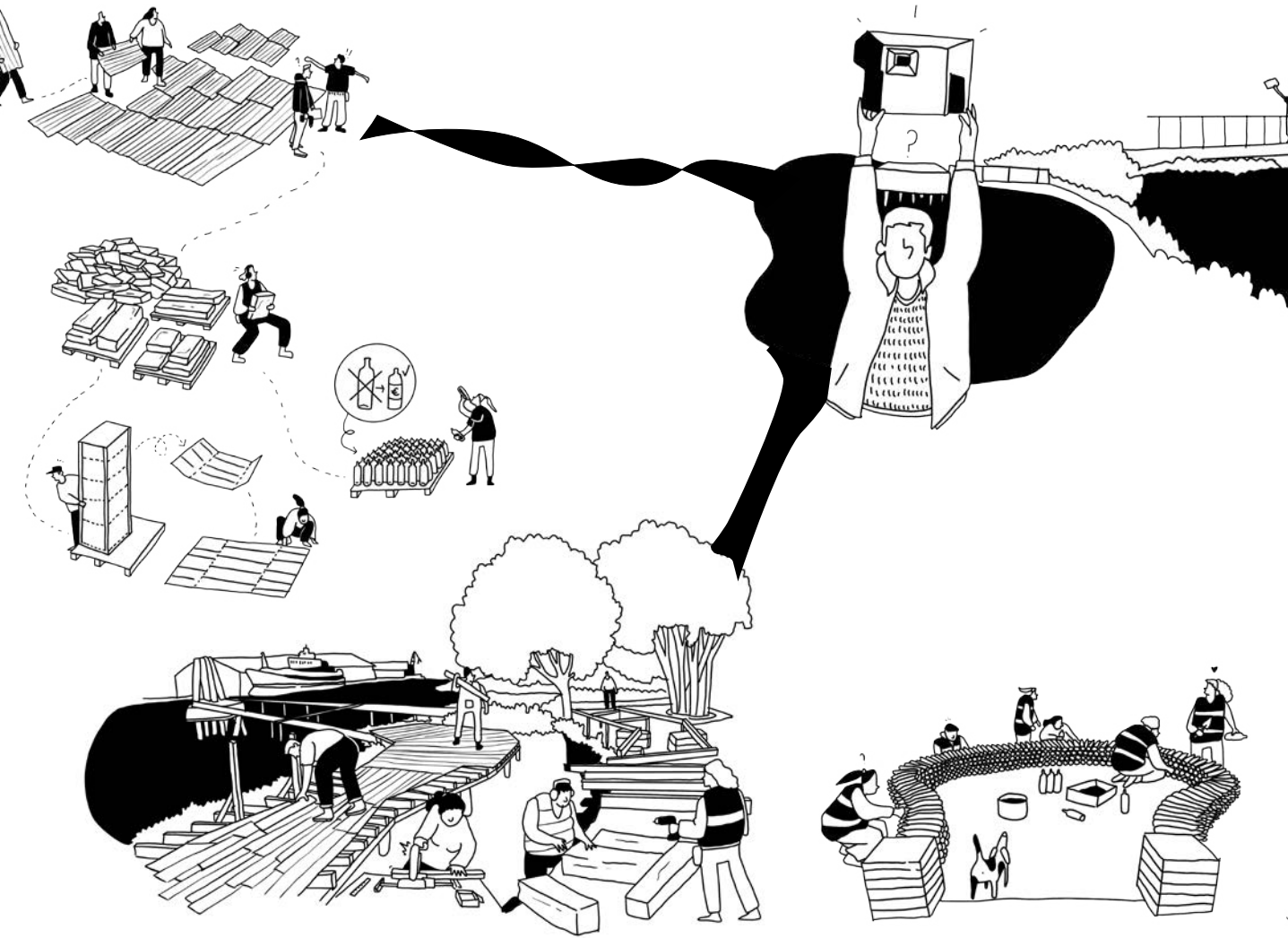
TEAM: raumlaborberlin
 ÅR: 2014
 PLATS: Jubileumsparken,
 Göteborg

Jubileumsparken har, genom öppen dialog och samverkan, utvecklats stegvis sedan 2013 som en del av Älvstaden. Parken har fungerat som en testbädd inom platsutveckling, en strategisk metod där offentliga platser tar form genom att funktioner testas i skala 1:1 tillsammans med allmänheten. Allmänna bastun var en av de första tillfälliga prototyperna som utvecklades på platsen som ett resultat av denna process.

Bastun ritades av raumlaborberlin och byggdes tillsammans med allmänheten. Raumlaborberlin är ett tyskt arkitektkollektiv som sedan 1999 arbetar med temporära och permanenta byggnationer och interventioner i urbana miljöer. I sina projekt tar kollektivet sin utgångspunkt i metoden "aktivering genom användande". I Frihamnen arbetade teamet på plats under flera veckor för att lära känna området och människorna som rör sig där. De valde att fokusera på att utveckla bastun som en social mötesplats där man kan träffas, umgås och diskutera livet (läs mer på sidan 61).

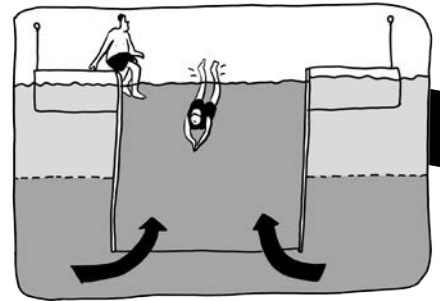
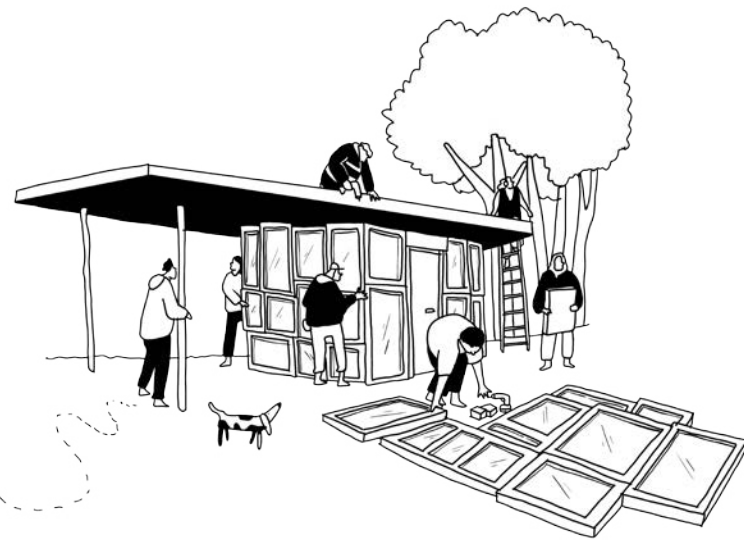
Att bygga bastun och badet var viktiga steg i processen att skapa en ny identitet hos det som tidigare var ett hamnområde i Frihamnen och göra det tillgängligt för medborgarna i Göteborg. Under 2023 byggs en permanent bastu som ersätter den tillfälliga byggnaden. Den nya bastun görs så lik prototypen som möjligt med samma karaktäristiska fasadskivor och placeras på samma plats i parken.

TEAM: raumlaborberlin, förstudie av MYCKET
ÅR: 2018
PLATS: Jubileumsparken, Göteborg

Allmänna badet

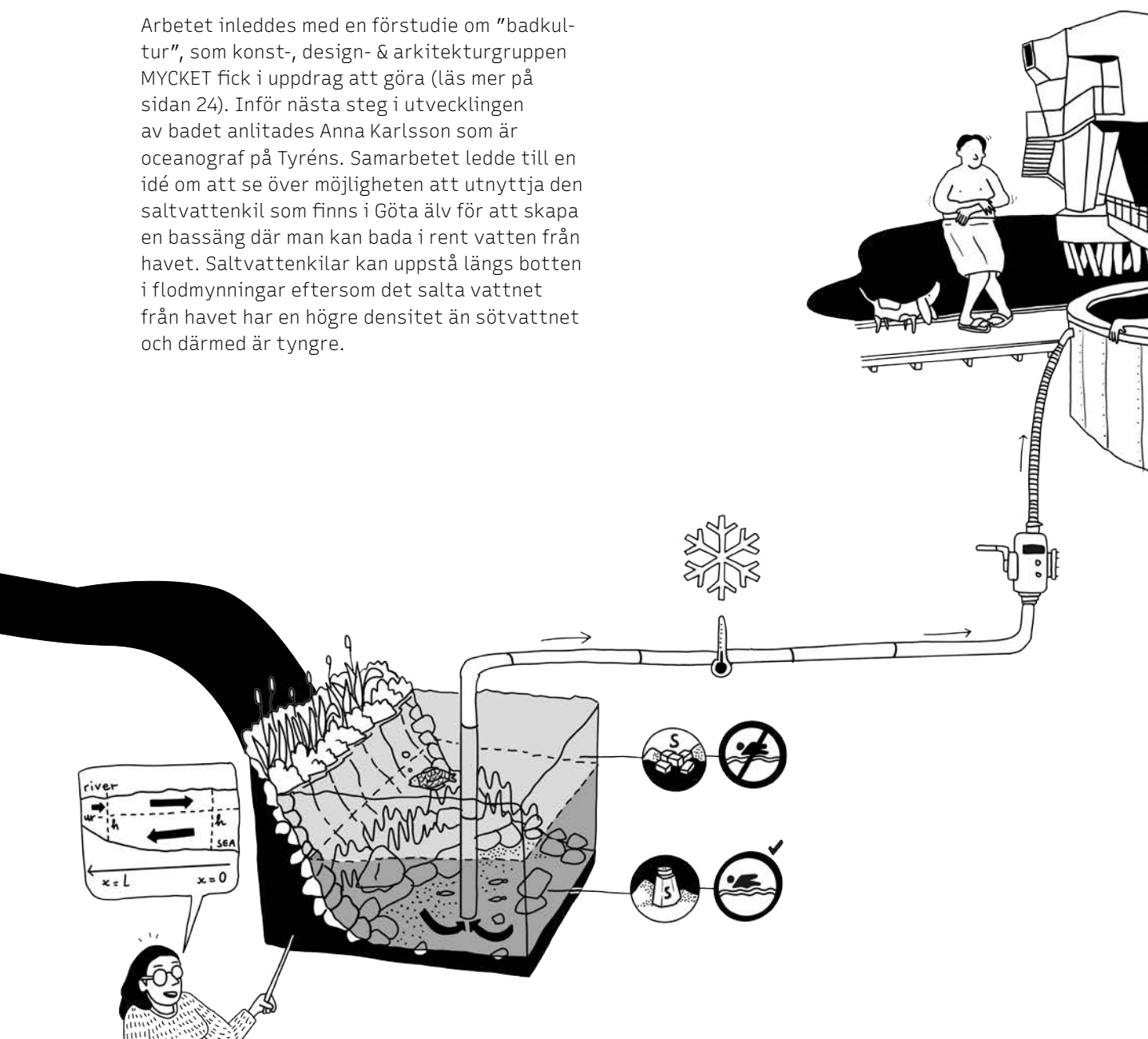

Inför Göteborgs 400-årsjubileum och utvecklingen av Älvstaden gjordes en omfattande dialog och idésamling där flera medborgardialoger, expertworkshoppar, internationella erfarenhetsutbyten, utredningar och studier genomfördes. En av slutsatserna av detta arbete var att många deltagare i dialogerna önskade sig fler offentliga platser längs vattnet och att få möjlighet att bada i centrala Göteborg. Som ett resultat av detta utvecklades Allmänna badet i Frihamnen.

Arbetet inleddes med en förstudie om "badkultur", som konst-, design- & arkitekturgruppen MYCKET fick i uppdrag att göra (läs mer på sidan 24). Inför nästa steg i utvecklingen av badet anlitas Anna Karlsson som är oceanograf på Tyréns. Samarbetet ledde till en idé om att se över möjligheten att utnyttja den saltvattenkil som finns i Göta älv för att skapa en bassäng där man kan bada i rent vatten från havet. Saltvattenkilar kan uppstå längs botten i flodmynningar eftersom det salta vattnet från havet har en högre densitet än sötvattnet och därmed är tyngre.

I Jubileumsparken byggdes en prototyp där havsvattnet från Göta älvs saltvattenkil pumpades upp i en pool. På så sätt blev det möjligt att bada i rent vatten utan att använda klor eller något annat rengingsystem. Testet genomfördes under tre år och kontinuerliga vattenanalyser visade att vattenkvaliteten i poolen var lika bra som i skärgården utanför Göteborg. Eftersom prototypen fungerade väl har denna princip även använts vid utvecklingen av det nya permanenta badet som öppnar 2023.

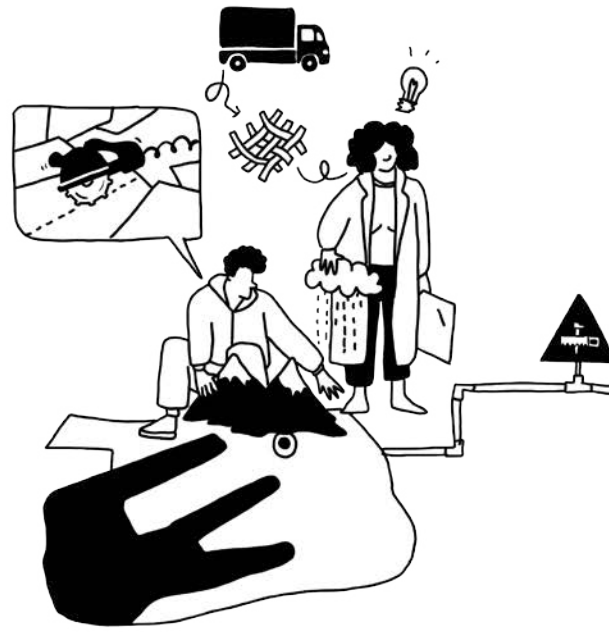
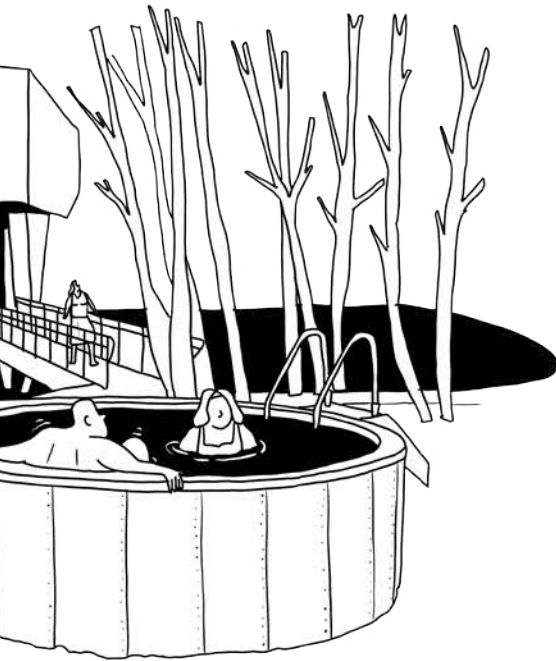

TEAM: E.B. Itso och Akay

ÅR: 2015–2019

PLATS: Jubileumsparken, Göteborg

Berget

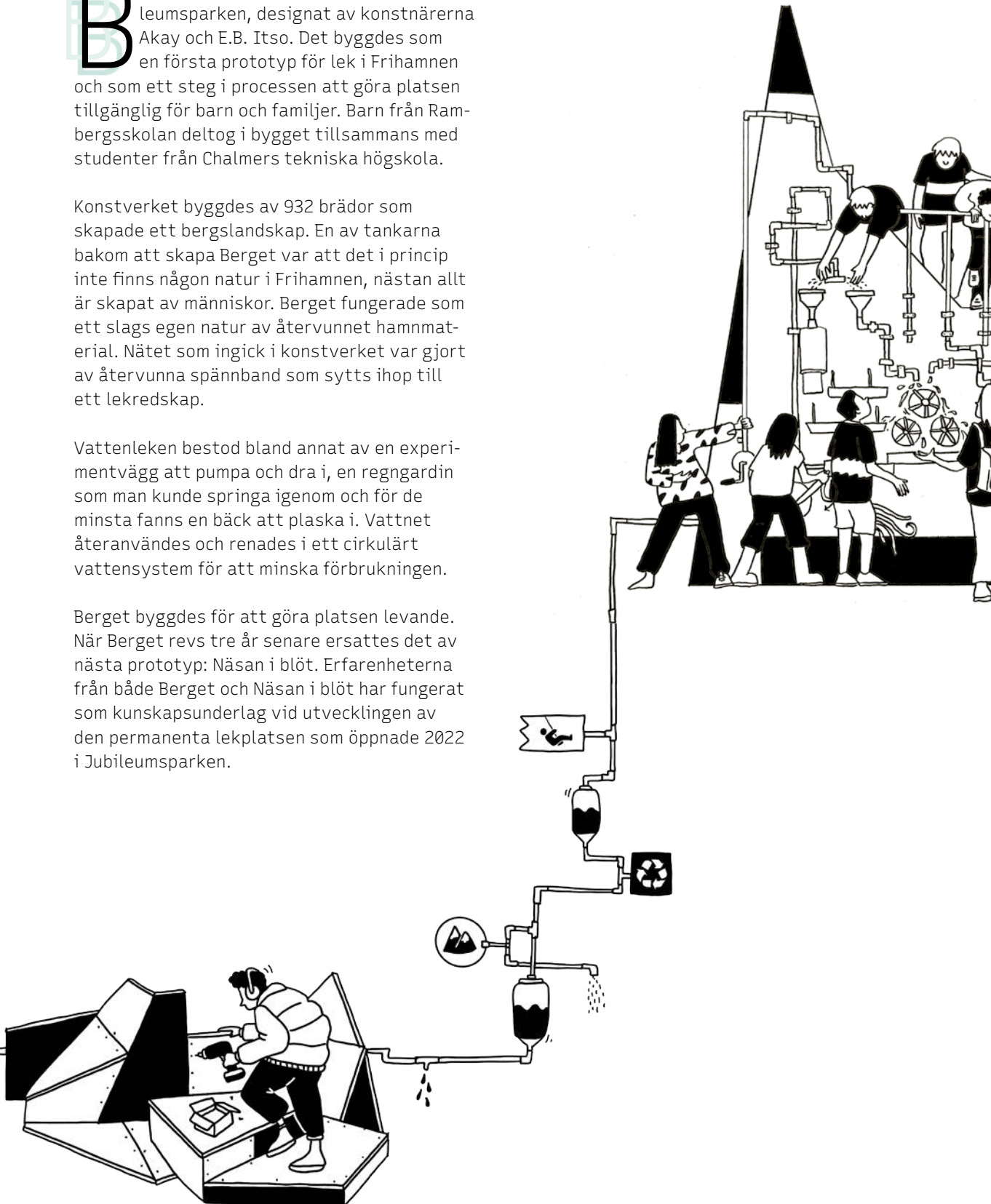

Berget var ett vattenkonstverk i Jubileumsparken, designat av konstnärerna Akay och E.B. Itso. Det byggdes som en första prototyp för lek i Frihamnen och som ett steg i processen att göra platsen tillgänglig för barn och familjer. Barn från Rambergsskolan deltog i bygget tillsammans med studenter från Chalmers tekniska högskola.

Konstverket byggdes av 932 brädor som skapade ett bergslandskap. En av tankarna bakom att skapa Berget var att det i princip inte finns någon natur i Frihamnen, nästan allt är skapat av människor. Berget fungerade som ett slags egen natur av återvunnet hammatmaterial. Nätet som ingick i konstverket var gjort av återvunna spännband som sytts ihop till ett lekredskap.

Vattenleken bestod bland annat av en experimentvägg att pumpa och dra i, en regngardin som man kunde springa igenom och för de minsta fanns en bäck att plaska i. Vattnet återanvändes och renades i ett cirkulärt vattensystem för att minska förbrukningen.

Berget byggdes för att göra platsen levande. När Berget revs tre år senare ersattes det av nästa prototyp: Näsan i blöt. Erfarenheterna från både Berget och Näsan i blöt har fungerat som kunskapsunderlag vid utvecklingen av den permanenta lekplatsen som öppnade 2022 i Jubileumsparken.

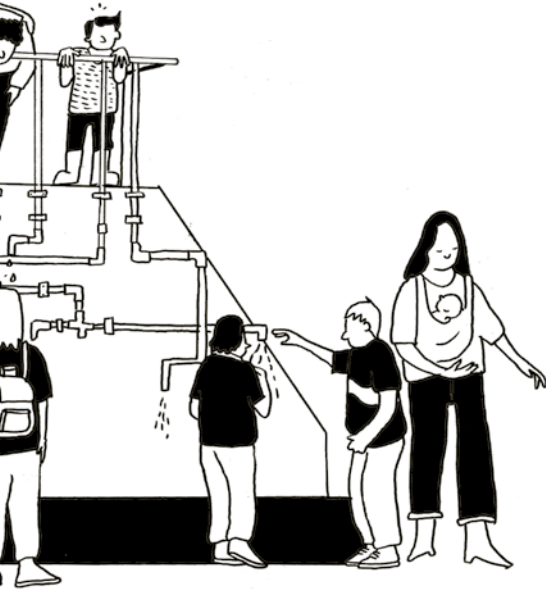

TEAM: Recetas Urbanas (uteklassrum), Måeld arkitekter (landskap), Boll Smedja (vattenlekverktyg)

ÅR: 2019

PLATS: Jubileumsparken, Göteborg

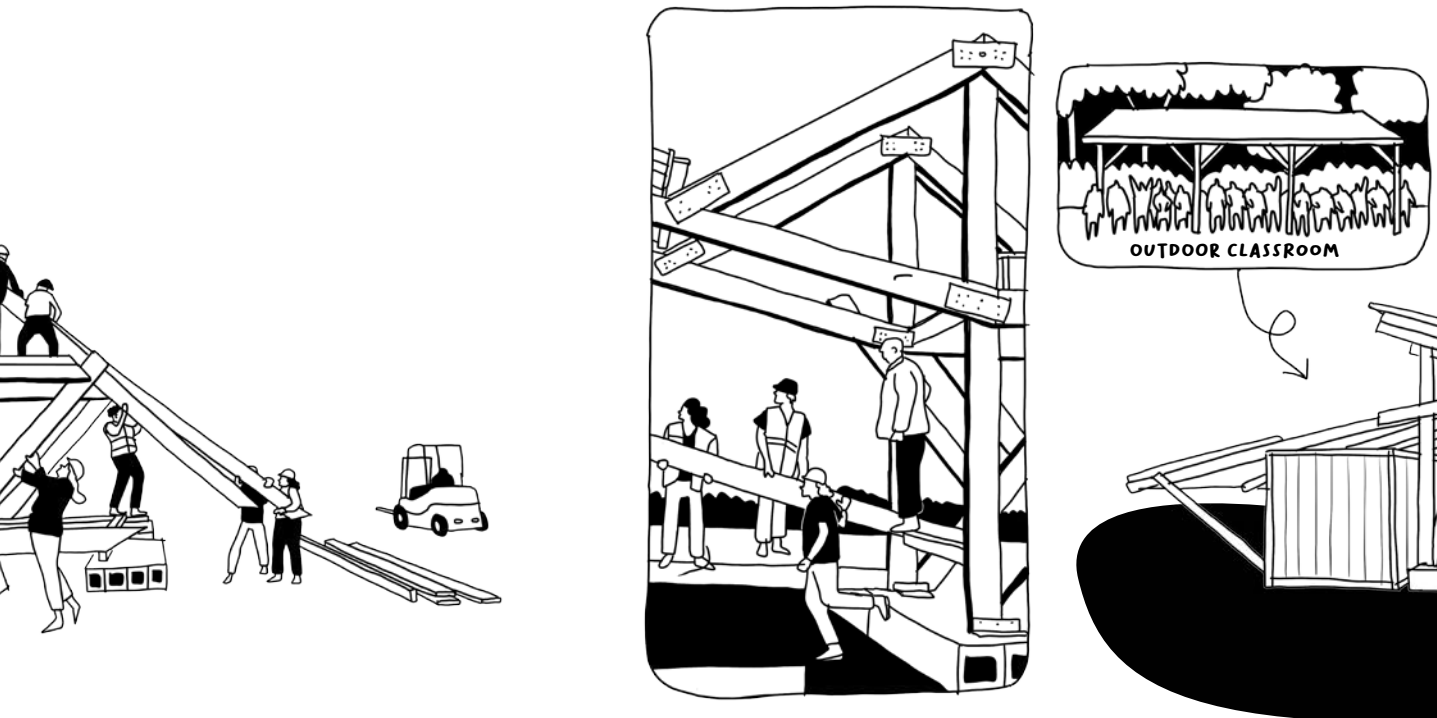
Näsan i blöt

Näsan i blöt är ett utomhusklassrum som utvecklats som en prototyp med fokus på vattenhantering i stadsmiljöer. Städer är särskilt känsliga för negativa effekter av översvämningar, värmeöar, dålig luftkvalitet och andra risker förknippade med mer extrema väderförhållanden. Det finns därför ett behov av att hitta och testa nya lösningar för blågrön infrastruktur, till exempel gröna korridorer, genomsläpplig markbeläggning och regnvattenuppsamling.

Näsan i blöt fokuserar på hur man kan introducera och arbeta med dessa ämnen i skolan och fritidsverksamhet för barn. På platsen finns ett antal vattenlekverktyg och en lärarhandledning kan laddas ner som stöd för undervisningen. Förutom utomhusklassrummet och vattenlekredskapen innehåller prototypen en lekplats, ett väderskydd och en container med ett litet kök och förråd. Även det omgivande landskapet med odling, provbädd för växter och genomsläpplig markbeläggning ingår.

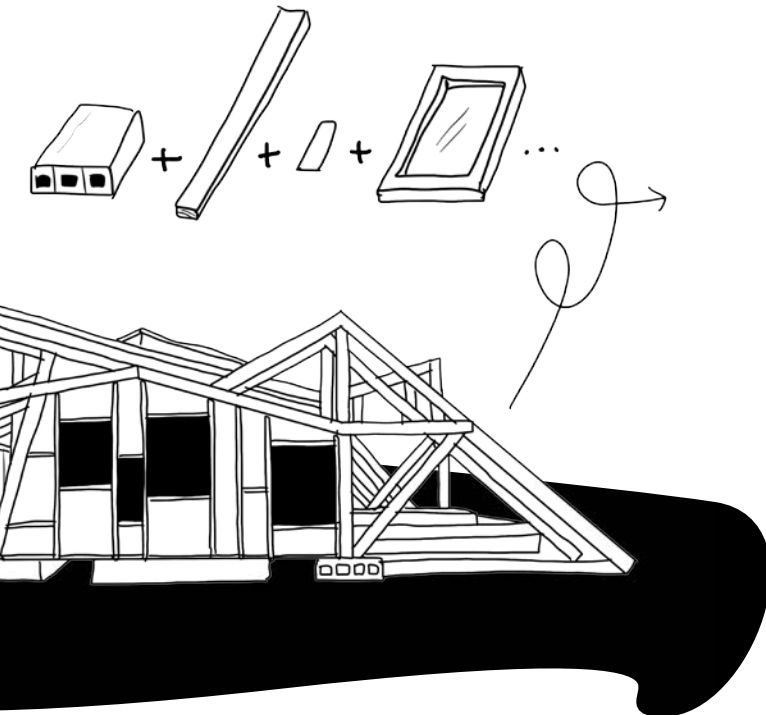
Precis som flera andra prototyper i Jubileumsparken har utomhusklassrummet byggts tillsammans med allmänheten. Våren 2019 deltog över hundra personer i en byggworkshop ledd av arkitektkollektivet Recetas Urbanas. Kollektivet är baserat i Sevilla, Spanien, och har genomfört egenbyggda projekt med lokalt deltagande på ett flertal platser runt om i världen.

IOP

TEAM: Passalen och Göteborgs Stad
ÅR: 2014
PLATS: Jubileumsparken, Göteborg

IOP står för Idéburet offentligt partnerskap och är en modell för partnerskap som kan användas när offentlig och idéburen sektor vill samarbeta kring en utmaning som ingen av dem kan lösa självständigt. Samarbetsformen kan bara användas när varken traditionellt föreningsbidrag eller upphandling är en lämplig form. IOP utvecklades 2010 av organisationen Forum för idéburna organisationer med social inriktning. Det första IOP-avtalet i Sverige slöts mellan Västerås kommun och Stadsmissionen och handlade om stöd till hemlösa. Det här sättet att hitta nya former för samarbeten kan också ses som en prototyp, eftersom det har liknande mål, syften och processer som de fysiska prototyperna.

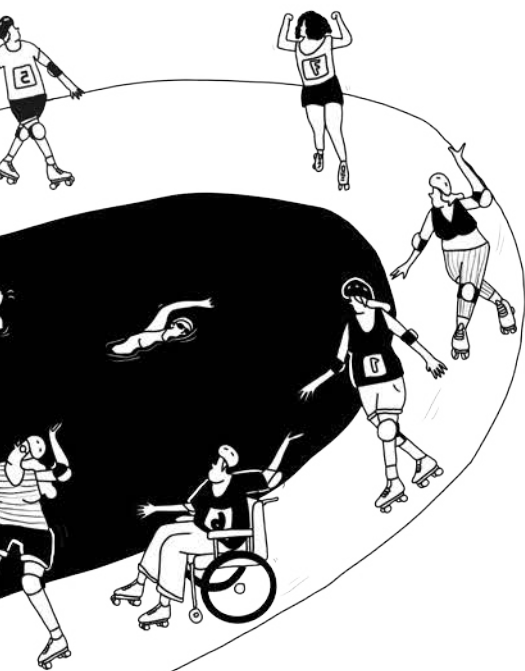
I Göteborg är samarbetet mellan Göteborgs Stad och den ideella föreningen Passalen ett exempel. Fokus för partnerskapet är att utveckla nya lösningar för tillgänglighet och inkludering för barn och unga med funktionsvariationer. Samarbetet har också varit en viktig del i att utveckla Jubileumsparken som en ny stadspark och allmötesplats. Göteborgs parker är betydelsefulla mötesplatser då de är öppna för alla och gratis att besöka. Varje sommarsäsong rekryterar Passalen gymnasieungdomar med olika bakgrund, funktionsvariation, kunskap och intressen från Göteborgs olika stadsdelar för att arbeta som parkvärdar. De får utbildning i bland annat segling, att köra motorbåt, livräddning, hjärt-lungräddning, att leda mindre grupper, brandskydd och teori kring normkritik. Deras uppgift är sedan att ta emot besökare i parken och att vara med och utveckla platsen vidare.

TEAM: Prototyp Göteborg, Chalmers tekniska högskola, HDK-Valand Högskolan för konst och design, Egnahemsfabriken, Frame colectivo och konstnären Onofrio Chillemi.

ÅR: 2023

PLATS: Södra Frihamnspiren,
Göteborg

Omsättningslabbet

Prototypen Omställningslabbet har börjat utvecklas i Frihamnen under våren 2023 i syfte att stärka, utforska och testa metoder för samskapande och inkludering kopplade till hållbar omställning. Omställningslabbet testar funktionen "medborgarlabb" genom att vara en publik mötesplats som kontinuerligt bjuder in allmänheten. Det finns även en verkstadsdel för att samskapa och utveckla andra prototyper.

Den första etappen av labbet har utvecklats likt ett collage av olika team och grupper av studenter som lagt till sina idéer om vad ett omställningslabb kan vara. För att visualisera omställning och cirkulärt byggande används återvunnet material i så hög grad som möjligt.

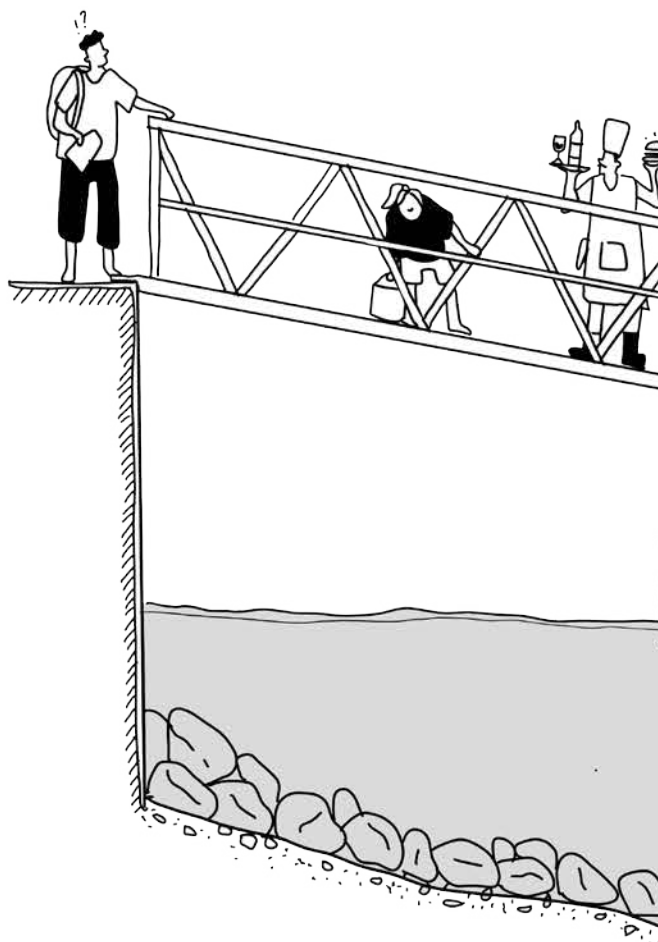
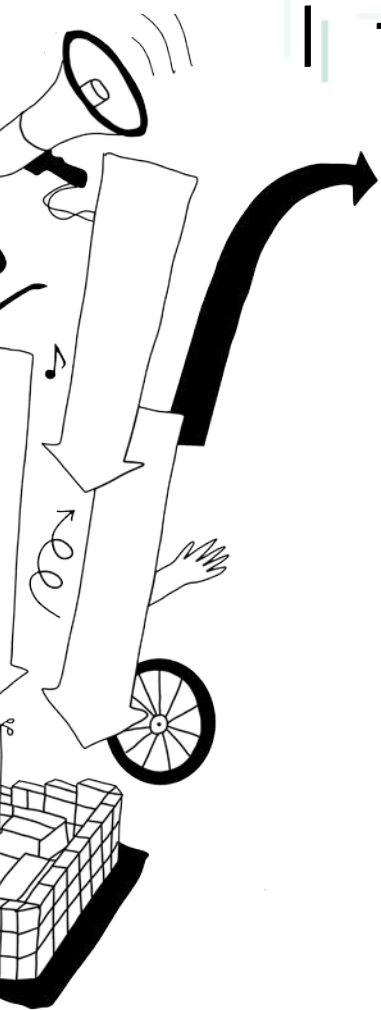
Omställningslabbet är placerat längs ett nytt gång- och cykelstråk genom Frihamnen och knyter i en första etapp samman Hisingsbron med Jubileumsparken. Målet är att stråket under kommande år ska utvecklas och aktiveras genom småskaliga, temporära insatser som tillsammans skapar ett sammanhängande, kreativt, kulturellt och rekreativt älvstråk mellan Ringön och Lindholmen.

Flyttevi = en marin kolonilott

TEAM: Centrum för hav och samhälle
vid Göteborgs universitet, och
Prototyp Göteborg, Göteborgs Stad.

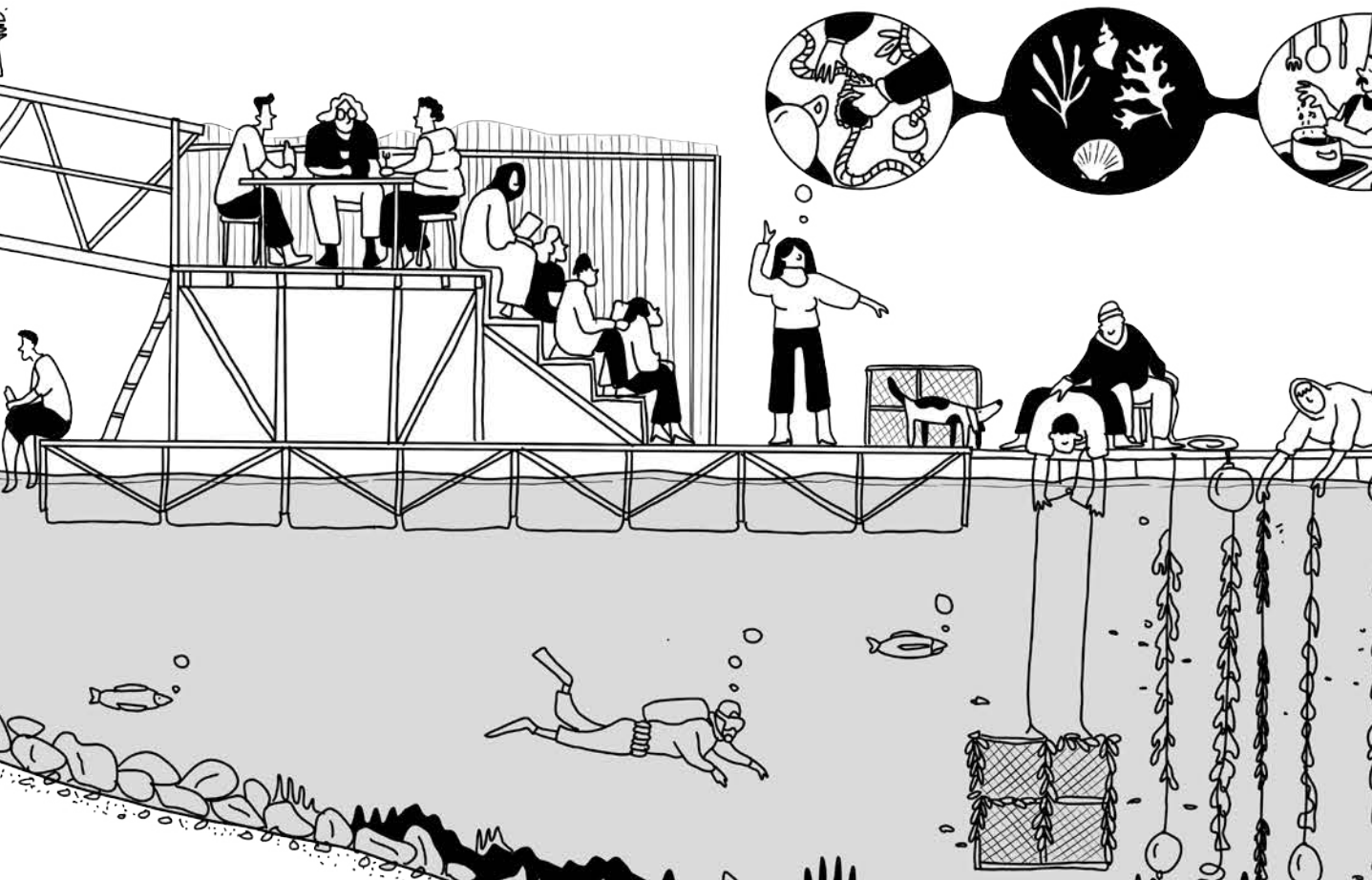
ÅR: 2022
PLATS: Södra Frihamnsplanen,
Göteborg

Prototypen Flytevi byggdes främst som en forsknings- och undervisningsplattform för att utforska framtidens mat från havet. En marin kolonilott kan liknas vid en kolonilott på land men i stället för morötter och potatis odlas här musslor och alger. I Sverige är det fortfarande svårt för privatpersoner att anlägga en marin kolonilott trots att det finns en stor potential i att producera hållbara råvaror med minimal miljöpåverkan längs Sveriges långa kust. Idag behövs flera tillstånd för att starta en odling och storleken beaktas inte; det är samma tillståndsprocess oavsett om det är en småskalig eller en storskalig odling. Ett mål med prototypen är att öka medvetenheten om detta och starta samtal som kan leda till en översyn av de lagar och regler som finns kring odling i havet.

Den marina kolonilotten i Frihamnen är också en mötesplats där man kan utforska framtidens mat från havet. Där kan besökarna tillsammans tillaga rätter på råvaror från havet och samtala om nya lösningar. Vilka produkter, tjänster och råvaror kommer verkligen att lösa vår tids stora utmaningar med hållbar matkonsumtion? Hur ska de produceras och av vem?

Syftet med att placera kolonilotten centralt i Göteborg är att göra den mer tillgänglig för allmänheten och skolor än om den legat ute vid kusten. Att bygga en marin kolonilott i Frihamnen har varit möjligt genom att man tog en saltvattenkil som finns i Göta älv i anspråk och vars användning också beskrivs ovan om Allmänna badet.

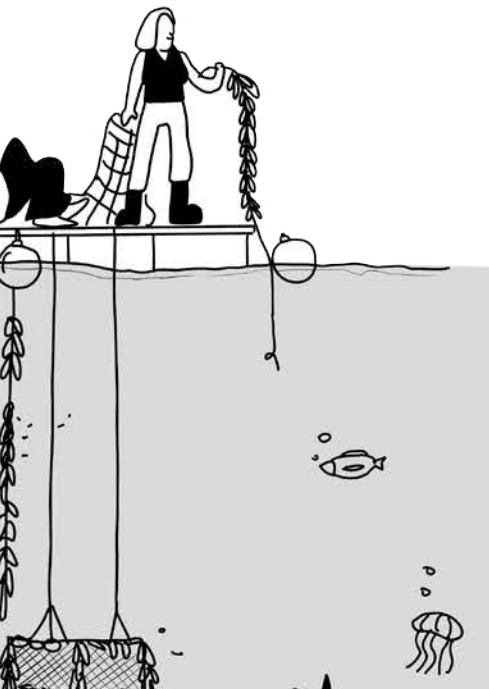
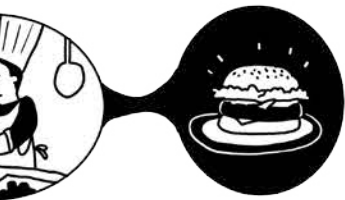

TEAM: ON/OFF

Med start 2012 och fortfarande under uppförande

PLATS: Flera platser runt om i Europa

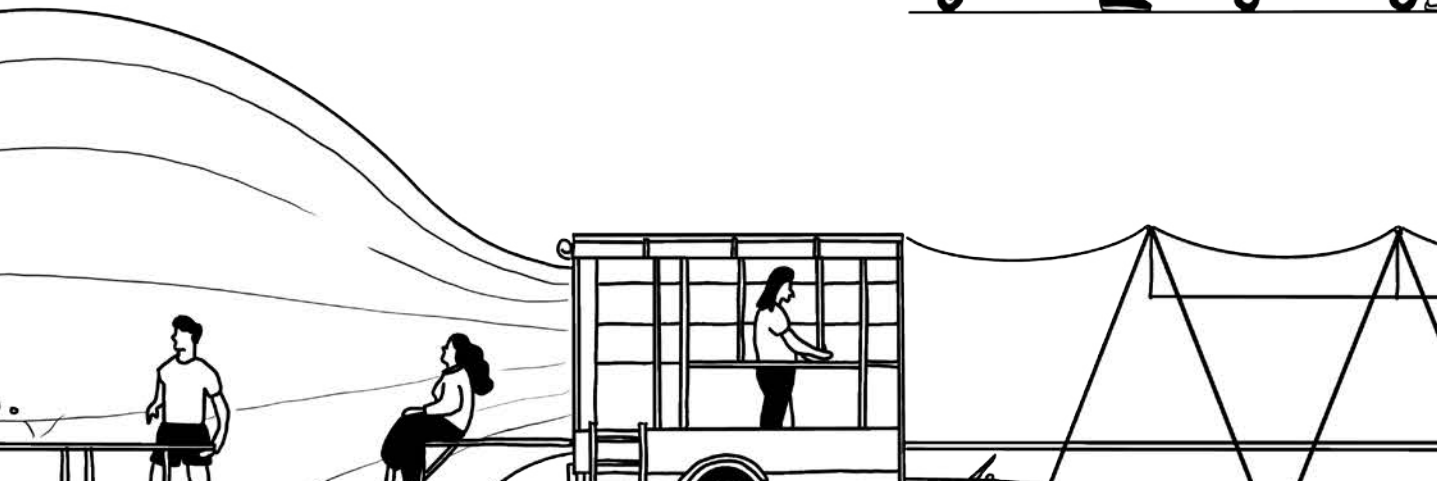
Co-machines

Co-machines är mobila prototyper som samskapas och aktiveras på initiativ av den interdisciplinära design-studion ON/OFF från Berlin. Genom att experimentera med olika tekniker och verktyg utmanas de konventionella idéerna om hur vi ska leva tillsammans och skapa plats i det offentliga rummet.

I Göteborg har flera co-machines aktiverats både i Frihamnen och i Hammarkullen. Under Stadstriennalen 2021 förvandlades fasaderna i Hammarkullen till en filmduk med hjälp av en co-machine som kallas Kopf Kino och är en mobil liveprojektor. Projektet startade redan 2021 då en rad experimentella utflykter genomfördes med Kopf Kino i Berlin. Tanken var att aktivera den urbana miljön, de tomma fasaderna, de livliga gatorna – alla karaktärer som utgör staden. Kopf Kino har också besökt Istanbul, Venedig, Milano, Sarajevo, Birmingham, Frankfurt och Mannheim.

Även co-machinen Rök'n'roll har varit aktiv i både Frihamnen och Hammarkullen, som ett sätt att utforska matlagning i det offentliga rummet. Den är byggd som ett mobilt fisk-rökeri, som består av två föremål: ett rykande "torn", som också består av en stenugn, samt en "trappa" som leder till tornets översta sektioner. I Hammarkullen deltog Hoppet – en ideell förening som sysselsätter långtids-arbetslösa kvinnor i förorter – genom att förbereda menyn och laga maten.

TEAM: Dare to build (Chalmers
tekniska högskola) och
Bostadsbolaget, Göteborg

ÅR: 2018

PLATS: Hammarkullen, Göteborg

Fixoteket

Fixoteket i Hammarkullen är en plats där man kan låna verktyg för att laga och bygga om sina saker, till exempel möbler, hemelektronik, kläder och cyklar. Vissa verktyg och maskiner går även att låna med sig hem.

Platsen utvecklades 2018 som en del av ett större projekt, där funktionen Fixotek skulle testas på flera olika platser i Göteborg: Majorna, Rannebergen, Hammarkullen och Bergsjön. Tanken var att minska mängden avfall genom att människor kunde låna verktyg och laga sina kläder och saker. Dessutom skulle de fungera som sociala mötesplatser. Fixoteken fick ett positivt mottagande och en utvärdering som gjordes visade att trettioen procent av dem som bodde i områdena med Fixotek tyckte att de fått en ökad förståelse för vikten av att återbruka och sortera.

Fixoteket i Hammarkullen byggdes av studenter vid Chalmers tekniska högskola under sommarkursen Dare to build. Kursen vänder sig till både civilingenjörer och arkitekter och innebär att de tillsammans designar och bygger en struktur/prototyp i nära samarbete med lokalsamhället och intressenter i området.

Efter projektets avslut kunde tre av de fyra Fixoteken (Hammarkullen, Rannebergen och Majorna) vara kvar och drivas vidare av lokala bostadsaktörer.

TEAM: Dare to build (Chalmers tekniska högskola) och Göteborgs Stad

ÅR: 2020

PLATS: Hammarkullen, Göteborg (från och med 2023 finns prototyperna i Frihamnen)

Hammariscapes

Hammarscapes är tre mobila sittstrukturer som designades för Hammarkulle-torget. De byggdes inom ramen för Chalmers kurs Dare to build, med syftet att skapa aktiviteter på torget, bidra till att ge platsen en egen identitet samt hjälpa till att binda ihop ett fragmenterat offentligt rum med en stationsbyggnad. Målet var att skapa en inkluderande och interaktiv mötesplats som skulle introducera lekfullhet i ett i övrigt ganska inaktivt utrymme. Utvecklingen av insatsen behövde ske inom en socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbar ram.

De tre strukturerna byggdes på en identisk bas med en stålstruktur på hjul. Ovanpå stålstrukturen designades tre olika former med olika material och funktion. En av modulerna tog formen av en stapel med lådor att sitta på och byggdes huvudsakligen av trä, en annan var formad som en serie korsande plan och byggdes av både trä och polykarbonat – för att möjliggöra en lätt installation – och den tredje tog formen av en våg av frigolitisolering som sedan täcktes med ett lager av innovativ lättviktsfibercement.

Strukturerna byggdes under sommarkursen Dare to build av Chalmers tekniska högskola, i samarbete med Göteborgs Stad.

The Breeze

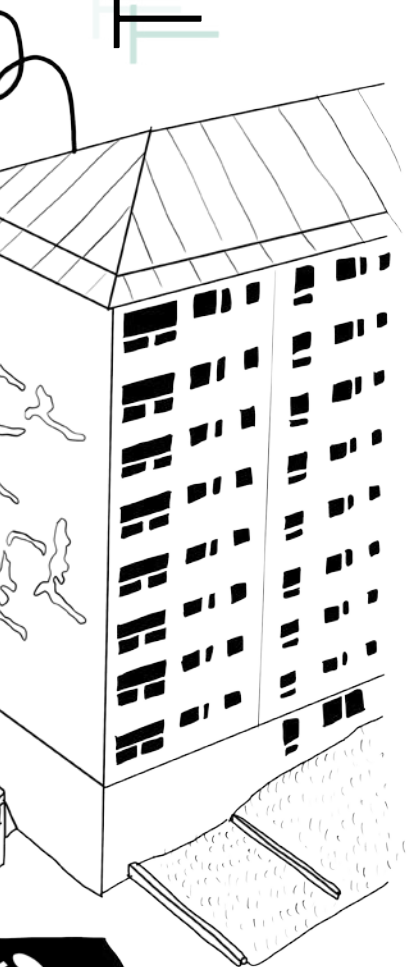
TEAM: Kragh & Berglund, Pontus Johansson, Julia Andersson/Blivande och RISE Research Institutes of Sweden.

ÅR: 2023

PLATS: Södra Frihamnspiren, Göteborg

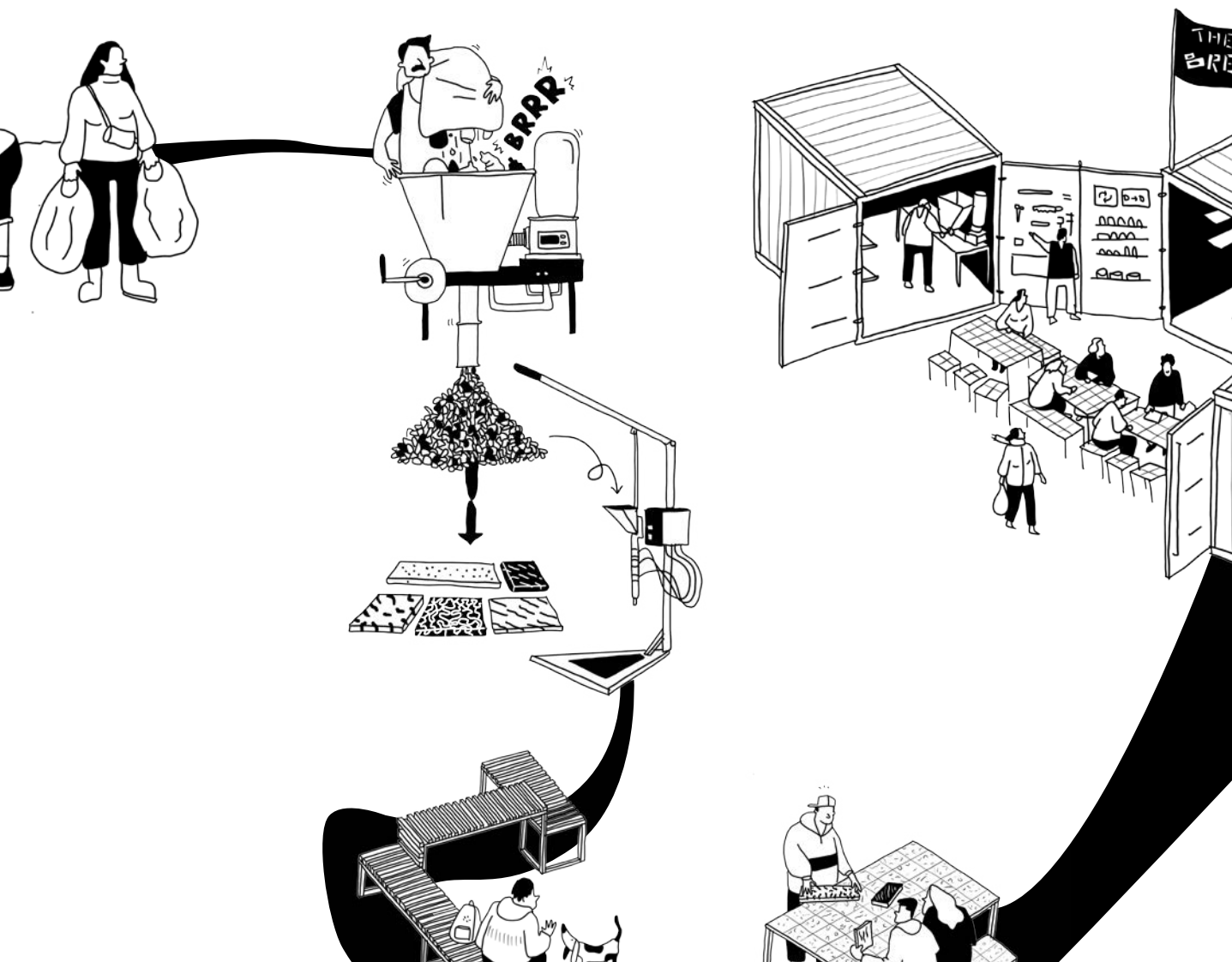
The Breeze är en av två prototyper som utvecklas under 2023 i Frihamnen som en del av Göteborgs Stads *open call* Södra Frihamnspiren. Utlysningen syftar till att aktivera det nya gång- och cykelstråket som går genom området, mellan Jubileumsparken och Hisingsbron.

Namnet The Breeze syftar både på det engelska uttrycket *marine debris*, som används för olika typer av tillverkat material som kasseras eller överges i den marina miljön, och på ordet *breeze*, på grund av den ofta starka vinden i Frihamnen.

Under projektet samlas plast från havet in och omformas till en installation längs gång- och cykelstråket. Syftet med projektet är att skapa medvetenhet om nedskräpning av havet och hur materialet kan tas om hand. Av det insamlade materialet byggs en prototyp på plats i Frihamnen för att undersöka om det går att omforma marint skräp till nya objekt som kan användas i den offentliga miljön. I både insamlandet av plasten och själva designfasen bjuds skolbarn och allmänheten in för att delta.

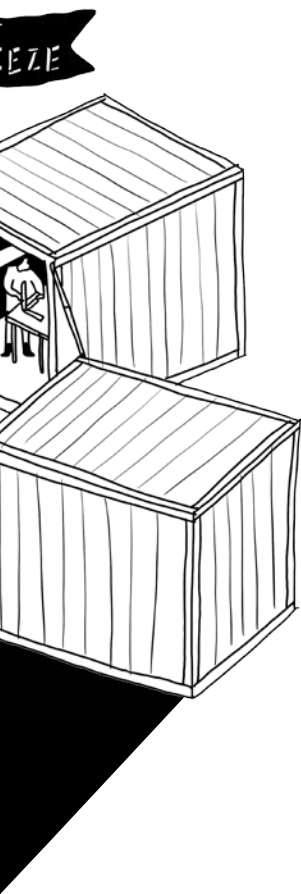
Stråket och utlysningen är ett första steg i ett mer långsiktigt arbete om att skapa ett sammanhängande, kulturellt och rekreativt älvstråk mellan Ringön och Lindholmen.

TEAM: Rumgehør Studio, Maja
Linnea Wendel, Luka Murovec och
Brad Downey

ÅR: 2023
PLATS: Södra Frihamnspiren,
Göteborg

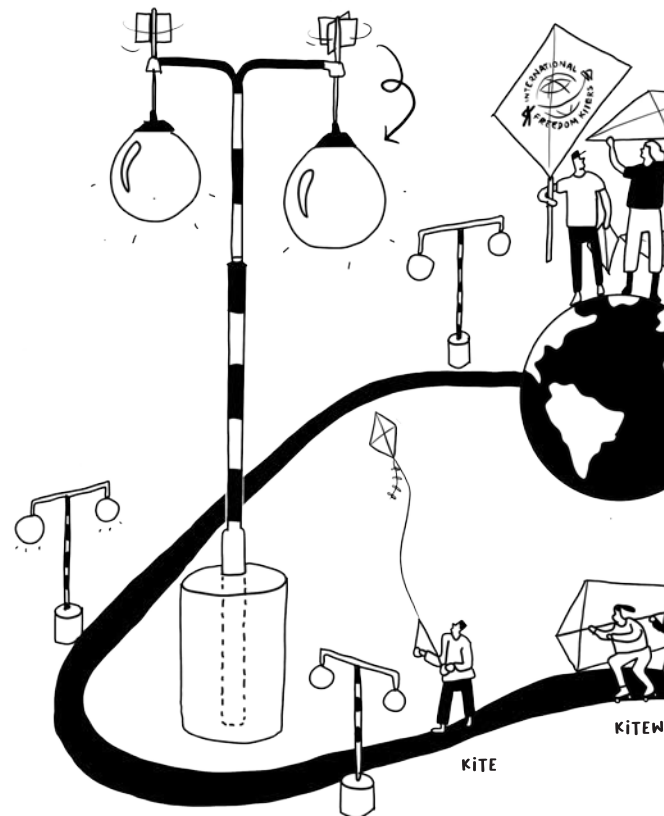
The Wind Park

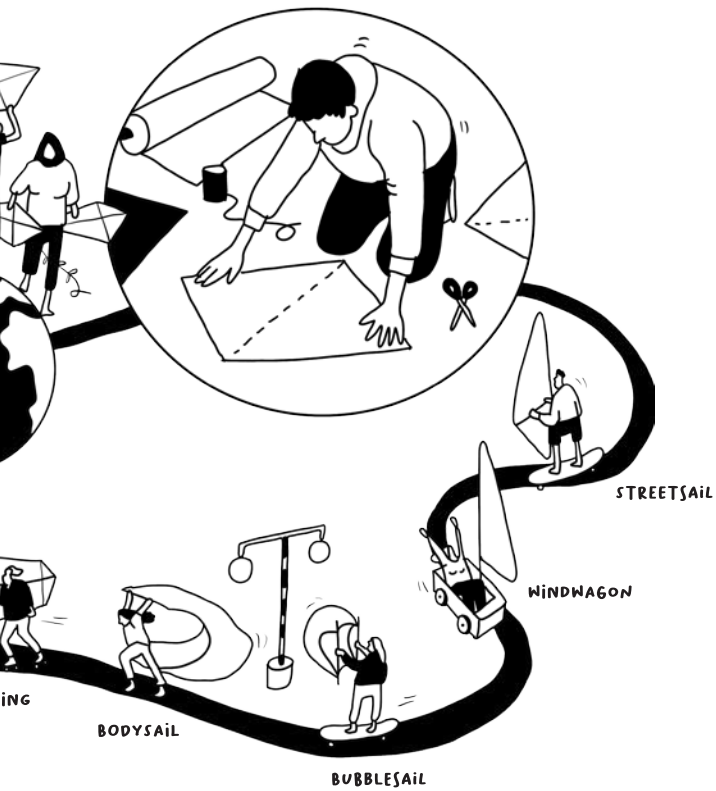

The Wind Park är en av två prototyper som utvecklas under 2023 i Frihamnen som en del av Göteborgs Stads *open call* Södra Frihamnspiren. Utlysningen syftar till att aktivera det nya gång- och cykelstråket som går genom området mellan Jubileumsparken och Hisingsbron.

Projektet vill synliggöra det osynliga genom att styra om vinden i Frihamnen med hjälp av olika tekniker och installationer. Under projektets gång förvandlas arkitektoniska rester i området till vindinstallationer längs den nya cykel- och gångvägen. I projektet tar man inte en specifik plats i anspråk utan arbetar med ett flertal mindre installationer, varav vissa är mobila. Installationerna fungerar som en bas för samarbeten och workshoppar tillsammans med andra intressenter som arbetar med vind, till exempel inom *street sailing* och drakflygning.

Stråket och utlysningen är ett första steg i ett mer långsiktigt arbete om att skapa ett sammanhängande, kulturellt och rekreativt älvstråk mellan Ringön och Lindholmen.

Prototypa!

Intresset för att arbeta undersökande och testa sig fram inom stadsbyggandet växer både i Sverige och i övriga världen. Att prova sig fram och lära av sina erfarenheter – med ett prototypande arbetssätt – kräver både mod och tålamod. Göteborg är en av dessa föregångare som via prototyper undersökt nya förhållningssätt till stadsbyggandet, ofta i samverkan med allmänheten eller olika intressegrupper. Uppkomna konflikter har lösts genom ett aktivt gemensamt görande.

Erfarenheterna visar hur viktigt det är att vara utrustad med en verktygslåda som gör det möjligt att hantera förändringar, där olika tidsdjup utforskas och utvärderas innan det är dags att fatta slutliga beslut och göra investeringar. Exempelen i boken visar också att prototypen, även i litet format, kan bidra till att lösa stora samhällsutmaningar och att återställa påverkade ekosystem om vi bara ger processerna tid och visar tillit.

